

Feliks KIRYK

MIASTA MAŁOPOLSKIE W ŚREDNIOWIECZU I CZASACH NOWOŻYTNYCH

MIASTA MAŁOPOLSKIE W ŚREDNIOWIECZU I CZASACH NOWOŻYTNYCH

Feliks Kiryk

**MIASTA MAŁOPOLSKIE
W ŚREDNIOWIECZU
I CZASACH NOWOŻYTNYCH**

AVALON
Kraków 2013

Publikacja dofinansowana przez Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Pedagogicznego

Recenzenci

Prof. dr hab. Krzysztof Mikulski

Prof. dr hab. Ryszard Szczygieł

Redakcja naukowa tomu

Prof. dr hab. Zdzisław Noga

Redakcja i opracowanie

Michał Szczerba

Opracowanie typograficzne

Sławomir Onyszek

Skład

Drukarnia TECHNET

Projekt okładki i stron tytułowych

Andrzej Najder

Na okładce:

*Sandomierz od południowego zachodu, „Civitates orbis terrarum”, Georg Braun
i Abraham Hogenberg, Kolonia 1618, Muzeum Okręgowe w Sandomierzu, nr 1883/s*

Copyright by Feliks Kiryk, Kraków 2013

Wydawnictwo AVALON

ISBN 978-83-7730-303-0

A

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.
ul. Fiołkowa 4/13 • 31-457 Kraków
tel. +48 606 750 749
zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

SPIS TREŚCI

Prof. dr hab. Zdzisław Noga

Feliksa Kiryka studia nad miastami

Bibliografia prac Profesora Feliksa Kiryka za lata 2003–2012

Lokacje miejskie nieudane, translacje miast i miasta zanikłe w Małopolsce do połowy XVII stulecia

Początki miast w rejonie środkowego biegu Wisłoka (Frysztak, Wielopole Skrzyńskie, Strzyżów, Czudec i Niebylec)

Miasta kresu muszyńskiego w okresie przedrozbiorowym

Urbanizacja rejonu między Ilżanką, Kamienną i Wisłą do końca XVI stulecia

Lokacje miast biskupich w prepozyturze kieleckiej

Lokacje miast nadwiślańskich w XIII–XVI stuleciu

Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie jagiellońskiej

Związki handlowe i kulturalne miast małopolskich ze Słowacją w XV i XVI stuleciu

Chęciny w epoce piastowskiej i jagiellońskiej

Opatów XIII–XVI w.

Dzieje Buska w XII–XVI wieku

Dzieje Łagowa w okresie przedrozbiorowym

Zawichost. Z dziejów nadwiślańskiego miasta od XII do XVI stulecia

Chrzanów na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych

Kartki z najdawniejszych dziejów Połańca (od XII do połowy XVII wieku)

Nieznane kartki z dziejów dawnego Staszowa

Sandomierz czasów Mikołaja Trąby

Sandomierz w czasach Długosza

Szlachta w Bochni. Ze studiów nad społeczeństwem miast górniczych
w Małopolsce w XVI i w pierwszej połowie XVII stulecia

Szlachta w Wieliczce na przełomie XVI i XVII wieku

Z dziejów wędrówek czeladników krakowskiego rzemiosła metalowego

Indeks osobowy

Indeks geograficzny

FELIKSA KIRYKA STUDIA NAD MIASTAMI

Profesor Feliks Kiryk mediewista, historyk miast i wydawca źródeł, a także inicjator, redaktor i współautor monografii ponad czterdziestu miast Małopolski i innych ziem Królestwa Polskiego kończy osiemdziesiąt lat pracowitego życia.

W ciągu ponad pięćdziesięciu lat pracy naukowej opublikował kilkaset prac, w tym wiele książek¹. Od początku drogi zawodowej pozostaje związany z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Krakowie, która przekształciła się za Jego kadencji rektorskiej w Akademię Pedagogiczną, a następnie w Uniwersytet Pedagogiczny. Urodził się w 1933 roku w Bukowsku na ziemi sanockiej w rodzinie chłopskiej. Tam przeżył koszmar wojny i walk z bandami ukraińskimi. Po spaleniu rodzinnej wsi losy dziejowe rzuciły go w 1946 roku na Pomorze zachodnie, gdzie spędził lata dzieciństwa i wczesnej młodości. Powrócił do południowej Polski na studia do Krakowa i tu w Wyższej Szkole Pedagogicznej uzyskał w 1956 roku magisterium, a następnie podjął pracę naukową i dydaktyczną². W 1961 roku uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy *Jakub z Dębna na tle wewnętrznej i zagranicznej polityki Kazimierza Jagiellończyka*, w której wykorzystał odkryte w archiwum w Bardowie listy tego wybitnego polityka XV wieku. Jego promotorem był

¹ Bibliografię prac prof. Feliksa Kiryka zestawil Andrzej Jureczko: *Bibliografia prac Profesora Feliksa Kiryka [za lata 1957–1992]*, [W:] *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. J. Chrobaczynskiego, A. Jureczki i M. Śliwy, Kraków 1993, s. 7–22; a także: *Bibliografia prac Profesora Feliksa Kiryka za lata 1993–2003*, [W:] *Księga Jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka, Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica III*, pod red. A. Jureczki, F. Leśniaka i Z. Nogi, Kraków 2004, s. 11–18.

² Wspomnienia Profesora z tamtych lat zawiera szkic: F. Kiryk, *Nie o wszystkim, co pozostało w pamięci* [W:] *Uczelnia w mojej pamięci. Kartki z dziejów Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie*, zebrał T. Budrewicz, Kraków 2011, s. 83–121.

profesor Józef Garbacik, ale Feliks Kiryk już wówczas związał się również z innymi krakowskimi mediewistami, przy czym najbliższej współpracował z Karolem Buczkim, kierownikiem pracowni Słownika historyczno-geograficznego Małopolski w Średniowieczu Instytutu Historii PAN. Pod jego wpływem rozpoczął badania historyczno-osadnicze a ich efektem była habilitacja w 1974 roku (*Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII–XVI wieku*). W 1981 roku uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, a następnie w 1989 został profesorem zwyczajnym. Najlepszym świadectwem Jego działalności dydaktycznej jest wypromowanie czternastu doktorów i doprowadzenie dziesięciu z nich do habilitacji. W trakcie kariery zawodowej Profesor pełnił liczne funkcje administracyjne w macierzystej Uczelni. Był wicedyrektorem i dyrektorem Instytutu Historii, prorektorem, wreszcie rektorem przez dwie kadencje (1993–1999). Nie ograniczał Profesor swojej aktywności organizacyjnej do struktur uczelnianych. Od początku drogi naukowej działał aktywnie w Polskim Towarzystwie Historycznym. Był wiceprezesem Zarządu Głównego, współorganizatorem XVII Powszechnego Zjazdu Historyków w Krakowie w 2004 roku, a jest dziś członkiem honorowym. Znane są Jego zasługi w tworzeniu stacji naukowych Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemyśle i Nowym Sączu oraz wieloletnia opieka nad nimi. Od 1992 r. pozostaje redaktorem „Rocznika Sądeckiego”, jednego z najlepszych czasopism regionalnych w Polsce³, zorientowanego na dzieje i dziedzictwo kulturowe Sądeczyczyny. Mimo przykrych wspomnień z dzieciństwa nawiązał w latach osiemdziesiątych kontakty naukowe z historykami ukraińskimi i zorganizował wspólnie szereg przedsięwzięć naukowych. Wyrazem uznania za tę Jego działalność był doktorat honorowy Uniwersytetu Lwowskiego (1998) i profesura honorowa Uniwersytetu w Kamieńcu Podolskim (2001), a także doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Rzeszowskiego (2007).

Jest Profesor uznanym mediewistą. Ma w swoim dorobku prace z zakresu dyplomacji średniowiecznej, biografistyki (kilkadziesiąt biogramów w Polskim Słowniku Biograficznym) i historii gospodarczej. Ale najważniejszym nurtem w jego działalności pozostaje dotąd historia miast i dzieje lokalne⁴. Jest pionierem w dziedzinie nowoczesnych badań regionalnych w Małopol-

³ F. Kiryk, *Refleksje redaktora „Rocznika Sądeckiego”* [W:] *Prasa sądecka od zarania do dziś: 1891–2011*, pod red. B. Farona we współpr. z A. Ogonowską, Kraków 2012.

⁴ F. Leśniak, *Feliks Kiryk – Historyk małych i wielkich ojczyzn*, „Małopolska. Regiony–regionalizmy–małe ojczyzny”, t. VI, 2004, s. 13–30.

sce. Historiografia „miejska” rozwinęła się w Polsce później niż w lepiej rozwiniętych krajach sąsiednich. Profesor Feliks Kiryk podjął dzieło nadrobienia wieloletnich zaległości. Dzięki talentom organizacyjnym i urokowi osobistemu skupił wokół siebie wielu badaczy i zredagował niemal pół setki monografii ośrodków miejskich Małopolski. Dzięki monografiom miast wiele środowisk lokalnych uzyskało wgląd we własną przeszłość, odkryło własną „małą ojczyznę”, a nauka otrzymała materiał do dalszych badań. Pełnił rolę „ambasadora” nauki polskiej w społecznościach lokalnych.

Pierwszą pracę z historii lokalnej poświęcił Feliks Kiryk rodzinnej wsi Bukowsko (dawniej miasteczko)⁵. Następnie przez kilka lat publikował teksty popularno-naukowe poświęcone przedrozbiorowej przeszłości powiatów myślenickiego, proszowskiego, gorlickiego, sanockiego i nowotarskiego⁶. Warto tu podkreślić, że opracowania te, chociaż zaplanowane schematycznie, miały często charakter pionierski i dostarczały podstawowych, nieznanych wcześniej informacji o dziejach lokalnych ich miłośnikom. Można się domyślać, że pozostał Mu po nich pewien niedosyt, skoro po latach, już jako doświadczony uczony, powrócił do dziejów tych miast i przygotował ich solidne monografie zespolowe⁷.

Pierwsze studia nad miastami prowadził „na prośbę” promotora swojego doktoratu Józefa Garbacika i przygotował do redagowanej przezeń mo-

⁵ F. Kiryk, *Zarys dziejów Bukowska do roku 1795*, „Rocznik Sanocki”, 1, 1963, s. 135–150. Swoją „dług naukowy” wobec rodzinnej miejscowości spłacił w pełni, publikując kilka lat później *Zarys dziejów Bukowska w latach 1795–1914* („Rocznik Sanocki”, 2, 1967, s. 95–115). Lokalna społeczność i władze doceniły zasługi Profesora, nadając mu w 2011 roku zaszczytny tytuł Obywatela Honorowego Bukowska. Wyprzedzając porządek chronologiczny dodam od razu, że po latach opracował także historię podkrakowskiej wsi Rudawa, która w dojrzałym wieku stała się jego „małą ojczyzną”, Rudawa. *Z dziejów wsi podkrakowskiej (do 1945)*, pod red. F. Kiryka, Kraków 1983.

⁶ F. Kiryk, *Zarys dziejów powiatu myślenickiego w okresie Polski przedrozbiorowej* [W:] *Ziemia myślenicka*, Kraków 1964, s. 9–40; Tenże, *Zarys dziejów powiatu proszowskiego* [W:] *Ziemia proszowska*, Kraków 1964, s. 36–90; Tenże, *Zarys dziejów powiatu gorlickiego do r. 1945* [W:] *Ziemia gorlicka*, Kraków 1965, s. 21–48; Tenże, *Zarys dziejów powiatu sanockiego do r. 1945* [W:] *Ziemia sanocka*, Kraków 1966, s. 16–59; Tenże, *Zarys dziejów ziem powiatu nowotarskiego w okresie przedrozbiorowym (do r. 1770)* [W:] *Ziemia nowotarska i Zakopane*, Kraków 1966, s. 15–30.

⁷ *Proszowice. Zarys dziejów do 1939 roku*, pod red. F. Kiryka, Kraków 2000; *Sanok. Dzieje miasta*, pod red. F. Kiryka, Kraków 1995; *U podnóża Gorców. Wczoraj i dzisiaj wsi podhalańskich Gminy Nowy Targ*, pod red. F. Kiryka i B. Górza, Nowy Targ 1999.

nografii Jasła tekst poświęcony kontaktom tego miasta ze Słowacją⁸. Wybór tego tematu wynikał z prowadzonych w archiwach słowackich studiów nad osobą Jakuba z Dębna i odkryciem w Bardiowie nieznanych dotąd materiałów źródłowych do stosunków handlowych z Polską. Po uzyskaniu stopnia doktora Feliks Kiryk zajmował się nadal mediewistyką, pisał liczne biografie do Polskiego Słownika Biograficznego. Zachęcany przez Karola Buczkę, rozwijał jednocześnie studia nad miastami, aż ta problematyka stała się głównym nurtem Jego twórczości. W 1968 roku opublikował wyniki badań nad urbanizacją ziemi bieckiej⁹. Ten okres działalności naukowej Profesora był naznaczony licznymi kwerendami do przygotowywanej rozprawy habilitacyjnej, poświęconej urbanizacji Małopolski w średniowieczu. Solidna i pionierska praca *Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII–XVI wieku*, która stała się podstawą habilitacji nie została opublikowana w całości w formie książkowej. Przyjaciele, uczniowie Profesora i zainteresowani korzystali z niej jednak systematycznie. Oprawiona własnym sumptem w słynne, solidne płóciennne okładki i skręcona śrubami zawierała skarbnicę nieznanych wiadomości o dziejach poszczególnych miast małopolskich, pracowicie wydobytych z licznych archiwów. Dopiero po latach Profesor opublikował jej fragmenty w oddzielnych pozycjach książkowych¹⁰. Jednocześnie z rozprawą habilitacyjną przygotował monumentalną i oryginalnie oprawioną w metal książkę poświęconą krakowskiemu rzemiosłu metalowemu¹¹.

Opublikowana w 1974 roku monografia Dąbrowy Tarnowskiej¹² otwiera serię kilkudziesięciu opracowań historii poszczególnych miast Małopolski pod Jego redakcją. Po ukończeniu tego dzieła zajmował się przez kilka lat historią Bochni. Podał analizie unikatowy zespół akt tego miasta z XV–XVII w., przez nikogo dotąd nie wykorzystany w całości i opracował dzieje miasta

⁸ F. Kiryk, *Stosunki handlowe Jasła i miast okolicznych z miasta słowackimi w XV w.* [W:] *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*, pod red. J. Garbacika, Kraków 1964, s. 143–162.

⁹ F. Kiryk, *Z dziejów miast zachodniej części ziemi bieckiej* [W:] *Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne*, pod red. R. Reinfussa, Kraków 1968, s. 93–154.

¹⁰ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI w.*, Kielce 1994.

¹¹ F. Kiryk, *Cechowe rzemiosło metalowe. Zarys dziejów do 1939 r.*, Kraków 1972.

¹² *Dąbrowa Tarnowska. Zarys dziejów miasta i powiatu*, pod red. F. Kiryka i Z. Rutę, Warszawa–Kraków 1974.

wraz z zespołem autorów, ale gotowa praca czekała przez kilka lat na druk¹³. W kolejnych latach ukazały się zredagowane przez Profesora monumentalne opracowania dziejów Olkusza¹⁴, Tarnowa¹⁵, Mielca¹⁶, Rymanowa¹⁷, Ropczyc¹⁸, Nowego Sącza¹⁹, miast księstwa siewierskiego²⁰, Rzeszowa²¹, Trzebinii²², Dębicy²³, Kłobucka²⁴, Starego Sącza²⁵, Suchej Beskidzkiej²⁶, Limanowej²⁷, Sławkowa²⁸, Częstochowy²⁹, Przemyśla³⁰, Tarnobrzegu³¹, Brzeska³², Ożarowa³³. Warto podkreślić, że w niemal wszystkich opracowaniach monograficznych Profesor był nie tylko redaktorem, ale autorem znacznych ich części. Zajmował się głównie problemem lokacji miasta i jego średniowieczną historią, ale „uzupełniał” książkę w razie potrzeby, gdy nie udało się pozyskać autora lub umówiony autor nie wywiązywał się z podjętych zobowiązań. Wspomniane monografie miast cechują się pewnym schematyzmem, co ułatwia wykorzystanie ich w badaniach porównawczych. Cezury chronologiczne są przejęte z historii Polski. Zazwyczaj pierwszy tekst dotyczy środowiska przyrodniczego. Po

¹³ *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, pod red. F. Kiryka i Z. Ruty, Kraków 1980.

¹⁴ *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. I–II, pod red. F. Kiryka i R. Kołodziejczyka, Kraków 1978

¹⁵ *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. I–III, pod red. F. Kiryka i Z. Ruty, Tarnów, Rzeszów 1981–1987.

¹⁶ *Mielec dzieje miasta i regionu*, t. I–III, Mielec 1984–1994.

¹⁷ *Rymanów. Dzieje miasta i Zdroju*, pod red. F. Kiryka, Rzeszów 1985.

¹⁸ *Ropczyce: zarys dziejów*, pod red. W. Bonusiaka i F. Kiryka, Rzeszów 1991.

¹⁹ *Dzieje Miasta Nowego Sącza*, t. I, pod red. F. Kiryka, t. II pod red. F. Kiryka i S. Płazy Warszawa–Kraków 1992.

²⁰ *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, pod red. F. Kiryka, Katowice 1994.

²¹ *Dzieje Rzeszowa*, t. I–III, pod red. F. Kiryka, Rzeszów 1994–2001.

²² *Trzebinia. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. F. Kiryka, Kraków 1994.

²³ *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. J. Buszki i F. Kiryka, Kraków 1995.

²⁴ *Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (do roku 1939)*, pod red. F. Kiryka, Kraków 1998.

²⁵ *Historia Starego Sącza*, pod red. F. Kiryka, t. 2, Kraków 1995.

²⁶ *Sucha Beskidzka*, pod red. J. Hampla i F. Kiryka, Kraków 1998.

²⁷ *Limanowa. Dzieje miasta*, t. I: 1565–1945, pod red. F. Kiryka, Kraków 1999.

²⁸ *Dzieje Sławkowa*, pod red. F. Kiryka, Kraków 2001.

²⁹ *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Częstochowskiego*, t. 1: *Okres staropolski*, pod red. F. Kiryka, Częstochowa 2002.

³⁰ *Dzieje Przemyśla*, t. I–II, pod red. F. Kiryka, Przemyśl 2003–2004

³¹ *Tarnobrzeg. Dzieje miasta 1593–1939*, pod red. F. Kiryka, Tarnobrzeg 2006.

³² *Brzesko : dzieje miasta i regionu*, pod red. F. Kiryka i J. Lacha, Brzesko 2006.

³³ *Ożarów. Dzieje miasta i gminy*, pod red. F. Kiryka, Kraków 2009

nim następuje omówienie przeszłości archeologicznej miasta i okolicy, które nazywa się dzisiaj zwykle mało precyzyjnie „regionem”. Szczególną wagę przypisuje się lokacji miasta na prawie niemieckim. W kolejnych partiach narracji są podejmowane kwestie ustroju gminy miejskiej i życia gospodarczego, w tym wytwórczości rzemieślniczej i handlu. Miasto „załadnia się” wydobytymi z zapomnienia mieszczanami. Wiele miejsca zajmuje omówienie działalności Kościoła, w tym szkolnictwa i opieki nad ubogimi. Osobny tekst dotyczy przestrzeni miejskiej, urbanistyki i dziejów sztuki. Jest rzeczą oczywistą, że poziom owych monografii jest zróżnicowany, zależny od podstawy źródłowej i formacji intelektualnej autorów poszczególnych części. Profesor współpracował przy wspomnianych monografiach z ponad setką autorów. Pozyskiwał do współpracy historyków, historyków sztuki, urbanistów, archeologów, językoznawców i geografów. Włączał do zespołów autorskich lokalnych miłośników przeszłości, którzy realizując swoje ambicje wypełniali pustynię naukową na prowincji. Opracowania monograficzne miast małopolskich uzupełniają natomiast lukę w historiografii i nadrabiają wieloletnie zapóźnienia. Dość powiedzieć, że podobne monografie miast niemieckich powstały wiek wcześniej. Stanowią podstawę do badań nad szerszą problematyką miejską³⁴.

Osobne miejsce w twórczości Profesora zajmują dzieje miast na Rusi Czerwonej i na Podolu. Od lat osiemdziesiątych XX w. prowadził regularne kwerendy w archiwum lwowskim i rozwinął nie zawsze łatwą współpracę z historykami ukraińskimi. Był jednym z inicjatorów krakowsko-lwowskich konferencji naukowych, w ramach których wygłosił, a następnie opublikował szereg interesujących tekstów³⁵. Od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Profesor prowadził systematyczne studia nad przeszłością Kamieńca Podolskiego i zorganizował zespół badawczy, który pod jego redakcją przygotował monografię miasta³⁶. Opublikował ponadto szereg studiów szczegółowych³⁷.

³⁴ J. Wyrozumski, *O potrzebie badań nad historią miast w Polsce*, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica* III, pod red. A. Jureczki, F. Leśniaka, Z. Nogi (Księga Jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka), Kraków 2004, s. 127–131.

³⁵ F. Kyrk, *Związki Lwowa z Krakowem w późnym średniowieczu*, [W:] *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Studia z dziejów Lwowa*, t. II pod red. H.W. Żalińskiego i K. Karolczaka, Kraków 1998, s. 9–39.

³⁶ *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. I–II, pod red. F. Kiryka, Kraków 2000–2005.

³⁷ F. Kyrk, *Księga przyjęć do prawa miejskiego w Kamieńcu Podolskim z lat 1723–1736 oraz 1740–1742* [W:] *Kraków — Małopolska w Europie Środką. Studia ku czci Profesora Jana M. Małeckiego w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. K. Brońskiego,

Wielkim zainteresowaniem badawczym, a i sentymentem Profesor obdarza Sandomierz. Od czasu zorganizowania w 1980 r. konferencji poświęconej Janowi Długoszowi³⁸ opublikował szereg artykułów poświęconych historii tego miasta na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych³⁹. W 1993 roku zredagował jedną z części monografii tego miasta⁴⁰. Po wielu latach we współpracy z Kapitułą Sandomierską zorganizował dwie konferencje poświę-

J. Purchli, J. Szpaka, Kraków 1996, s. 127–136; F. Kiryk, *Das Handwerk in Kamieniec Podolski um die Wende des 15. U. 16. Jh.*, „Studia Hystoriae Oeconomicae”, t. XXIII, 1998, s. 99–108; F. Kiryk, *Miasto trzech nacji. Ze studiów nad późnośredniowiecznym Kamieńcem Podolskim*, „Roczniki Humanistyczne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, t. XLVIII, z. 2, 2000. *Cursus mille annorum. Prace ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Wiśniowskiemu*, Lublin 2000, s. 205–211; F. Kiryk, *Konwent karmelitów bosych w Kamieńcu Podolskim w okresie kasacji*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 80, 2003, s. 57–63; F. Kiryk, *Z dziejów Żydów kamienieckich*, „Studia Judaica”, nr 2, 2003, s. 31–29; F. Kiryk, *Ludność polska w dekanacie kamienieckim w XIX stuleciu*, „Pamiętnik Kijowski”, t. VII pod red. H. Strońskiego, Kijów 2004, s. 95–102;

³⁸ Jan Długosz w pięćsetną rocznicę śmierci. Materiały z sesji (Sandomierz 24–25 V 1980), Olsztyn 1983.

³⁹ F. Kiryk, *Lekarze i aptekarze sandomierscy z przełomu XVI i XVII stulecia*, Sandomierz 1987; F. Kiryk, *Rynek sandomierski w XVI–XVII w., jego formy i funkcje*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 41, 1993, z. 2, s. 243–247; F. Kiryk, *Z dziejów szkolnictwa sandomierskiego w XV wieku* [W:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. VI, pod red. S. K. Kuczyńskiego, Warszawa 1994, s. 197–205; F. Kiryk, *Sandomierski ośrodek złotniczy z przełomu XVI i XVII stulecia* [W:] *Patientia et tempus. Księga jubileuszowa dedykowana doktorowi Marianowi Korneckiemu*, pod red. O. Dyby, S. Kołodziejskiego, R. Marcinka, Kraków 1999, s. 95–99; F. Kiryk, *Muratorzy sandomierscy przełomu XVI i XVII w.* [W:] *Spółczesności małopolskich w regionie świętokrzyskim (XIX–XX w.). Pamięci Stanisława Marcinkowskiego w dziesiątą rocznicę śmierci*, pod red. R. Kołodziejczyka, M. B. Markowskiego, Kielce 1999, s. 39–48; F. Kiryk, *Sandomierz na szlakach handlowych w XIV i XV w.*, Aetas media. Aetas moderna. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, Warszawa 2000, s. 57–68; F. Kiryk, *Kościół i parafia Św. Pawła w Sandomierzu w okresie staropolskim*, [W:] *Dzieje parafii i kościoła pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu*, Sandomierz 2004, s. 41–62; F. Kiryk, *Sandomierz miasto Mikołaja Gomółki*, [W:] *Mikołaj Gomółka. Epoka i dzieło: materiały z konferencji naukowej Sandomierz 8–9 października 2008 r.* pod red. T. Giergiela, Sandomierz 2009, s. 9–20. F. Kiryk, *Przyczynek do dziejów przebudowy kolegiaty sandomierskiej w XVII i XVIII wieku* [W:] *Historia vita memoriae. Prace dedykowane księdzu Profesorowi Stanisławowi Ludwikowi Piechowi*, pod red. ks. J. Bednarczyka, Kraków 2009, s. 135–145.

⁴⁰ Dzieje Sandomierza, t. II: XVI–XVIII w. cz. 1–3: W okresie świetności, pod red. F. Kiryka, Warszawa 1993.

cone Zbigniewowi Oleśnickiemu i Mikołajowi Trąbie wybitnym ludziom Kościoła związanym z Sandomierzem⁴¹. Ostatnie lata poświęcił opracowaniu nieznanym szerzej, nieuporządkowanych i trudno dostępnych, a bogatych zbiorów sandomierskiego Archiwum Kapitulnego⁴². Jego zasługi naukowe i organizacyjne zostały docenione przez władze miasta Sandomierza, które nadały Mu tytuł obywatela honorowego (2005).

Podsumowując osiągnięcia Profesora Felika Kiryka w badaniach nad miastami warto zwrócić uwagę, że zajmował się dotąd historią ponad 300 ośrodków miejskich. Wprowadził do literatury przedmiotu wiele nieznanym, wydobytych pracowicie ze źródeł informacji, które umożliwiają badania szersze.

Niniejszy tom studiów zawiera 21 prac Profesora opublikowanych w latach 1970–2010, w różnych, niekiedy trudno dostępnych wydawnictwach. Wybór tekstów do niniejszego tomu odzwierciedla zainteresowania Profesora skupione na rozwoju urbanizacji Małopolski i nieznanym wcześniej przeszłości małych ośrodków miejskich.

Zawiera teksty przygotowane na unikalnym często materiale źródłowym, pozyskanym w małych archiwach lokalnych. Bogactwo szczegółowych informacji, ważnych tak dla zawodowych historyków, jak i dla lokalnych środowisk naukowych i miłośników przeszłości, którzy byli bliscy sercu Profesora.

Profesorowi Feliksowi Kyrkowi życzymy z okazji Jubileuszu Osiemdziesięciolecia dużo zdrowia, sił twórczych oraz dalszych lat owocnej działalności naukowej.⁴³

Zdzisław Noga

⁴¹ F. Kyrk, *Związki Zbigniewa Oleśnickiego z Sandomierzem i ziemią sandomierską* [W:] *Zbigniew Oleśnicki, książę Kościoła i mąż stanu, Materiały z konferencji, Sandomierz, 20–21 maja 2005*, pod red. F. Kiryka i Z. Nogi, Kraków, s. 271–20; F. Kyrk, *Sandomierz czasów Mikołaja Trąby*, [W:] *Mikołaj Trąba, mąż stanu i prymas Polski*, pod red. F. Kiryka, Kraków 2009, s. 11–24.

⁴² *Pergaminy Archiwum Kapituły Katedralnej sandomierskiej. Katalog*, opr. F. Kyrk, Sandomierz 2002; *Inwentarz rękopisów Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII–XX wieku*, opr. F. Kyrk, Sandomierz 2010.

⁴³ Przy przedruku nie ingerowano ani w same teksty ani w aparat naukowy, z wyjątkiem ewidentnych błędów drukarskich i dostosowania do wymogów edytorskich serii „Mistrzowie Historiografii”. Każdy przedrukowany tekst zawiera na pierwszej stronie adres bibliograficzny pierwodruku. Przy pomocy umieszczonego w tekście znaku || oznaczono miejsca zmiany stron w pierwodruku, przy czym pierwotna numeracja jest zaznaczona na marginesach bocznych. [przyp. red.]

BIBLIOGRAFIA PRAC PROFESORA FELIKSA KIRYKA ZA LAT 2003–2012

zestawił Andrzej Jureczko

2003

- [wspólnie z A. Fenczakiem], Wstęp [W:] *Dzieje Przemysła*, t. II (1340–1772) cz. 1: *U schyłku średniowiecza*, pod red. F. Kiryka, Przemysł, s. 5–20
- Terytorium, zabudowa i mieszkańcy*, *Tamże*, s. 73–98
- Władze miejskie*, *Tamże*, s. 99–110
- Życie gospodarcze*, *Tamże*, s. 111–154
- Stosunki wyznaniowe (1375–1500)*, *Tamże*, s. 155–206
- Życie kulturalne*, *Tamże*, s. 207–217
- Przyczynek do dziejów średniowiecznego Szczecbrzeszyna*, [W:] *Świat pogranicza. Księga pamiątkowa ku czci prof. Tadeusza Wasilewskiego* pod red. M. Nagielskiego, A. Rachuby, S. Górczyńskiego, Warszawa, s. 77–80
- Przyczynek do dziejów Brzozowa w XVI–XVIII wieku*, [W:] *Historia. Społeczeństwo. Wychowanie. Księga pamiątkowa Alojzego Zieleckiego*, pod red. J. Maternickiego, M. Hoszowskiej, P. Sierzęgi, Rzeszów, s. 259–278
- Józefa Ignacego Kraszewskiego historia miasta Wilna*, [W:] *Zbliżenia historyczno-literackie. Prace ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Burkotowi*, pod red. T. Budrewicza, M. Busia i A. Gurbieła, Kraków, s. 74–79
- Ziemia sanocka przez stulecia*, [W:] *Dynamika zmian środowiska geograficznego pod wpływem antropopresji: II Ogólnopolskie Sympozjum, Kraków–Sanok, 25–27 września 2003 : materiały konferencyjne*, Kraków, s. 47–50
- Konwent karmelitów bosych w Kamieńcu Podolskim w okresie kasacji*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 80, s. 57–63
- Wspomnienia o Józefie Buszce*, „Studia Historyczne”, R. XLVI, z. spec. 184, s. 21–23
- Ignacy Zarębski — historyk polskiego humanizmu*, „Konspekt” nr 14/15, s. 30–31
- Mediewistyczne badania Józefa Garbacika*, *Tamże*, s. 40–41

XVII Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Tamże, s. 15
Początki miasta Mielca, „Miełeckie Zapiski”, t. 5/6: 2002/2003, s. 84–100
Z dziejów Żydów kamienieckich, „Studia Judaica”, nr 2, s. 31–29
 Wiktor Bazieli — *historiograf Starego Sącza*, „Małopolska”, [I.] 5, s. 121–129
Red: *Dzieje Przemysła*. T. 2, (1340–1772). Cz. 1, *U schyłku średniowiecza*, przy
 współpr. Z. Budzyńskiego i J. Krochmala. Przemysł
 Rocznik Sądecki, t. 31

2004

[wspólnie z Stanisławem Piechem] *Kościół i parafia miasta Brzeska 1385–2003*, Kraków
Kościół i parafia Św. Pawła w Sandomierzu w okresie staropolskim, [W:] *Dzieje para-*
fii i kościoła pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu, Sando-

mierz, s. 41–62

Z dziejów urbanizacji Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej w średniowieczu, [W:] *Zróż-*
nicowanie i przemiany środowiska przyrodniczo-kulturowego Wyżyny Krakowsko-
-Częstochowskiej, T. 2 *Kultura*, pod red. J. Partyki, Ojców, s. 25–40

O tożsamość Śląska na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych [W:] *Wokół hi-*
storii i polityki. Studia z dziejów XIX i XX wieku dedykowane profesorowi Woj-
ciechowi Wrzesińskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, pod red. S. Ciesiel-

skiego, T. Kulak, K. Ruchniewicza i J. Tyszkiewicza, Toruń, s. 392–400

Przyczynki do dziejów Szydłowca w pierwszej połowie XVII stulecia, [W:] *Cała hi-*
storia to dzieje ludzi: studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrze-
jowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej, pod red.

C. Kukli, przy współudz. P. Guzowskiego, Białystok, s. 241–254

Słowo wstępne, [W:] *W setną rocznicę urodzin profesora Mariana Tyrowicza*, pod red.

Józefa Hampla i Henryka Żalińskiego, Kraków, s. 7–9

Uzasadnienie wniosku o nadanie doktoratu honorowego prof. drowi Marianowi Tyro-
wiczowi, Tamże, s. 106–109

Ks. Bolesław Kumor (1925–2002) — badacz dziejów Sądeckizny, „Rocznik Sądec-

ki”, t. XXXII, s. 9–17

Kartki z najdawniejszych dziejów Połańca (od XII do połowy XII wieku), „Studia Hi-

storyczne”, R. XLVII z. 3–4, s. 291–312

Ludność polska w dekanacie kamienieckim w XIX stuleciu, „Pamiętnik Kijowski”,

t. VII pod red. H. Strońskiego, Kijów, s. 95–102

Sejmy Polskich Historyków. Dzieje Powszechnych Zjazdów Historyków Polskich, „Mó-

wią Wieki”, nr 9, s. 16–21

Znów w Krakowie. XVIII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Krakowie, „Dzien-

nik Polski”, nr 216, s. 13

Historia zjazdów: XVII Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Tamże, nr 215, s. 34

Red. Rocznik Sądecki, t. 32

XVIII

- Aleksander; Andrzej ze Sprowy; Anna; Anna Cylejska; Baliński Michał; Bartolon Stanisław; Behem (Behm, Bem) Baltazar; Bogusław X zw. Wielkim; Ciałowicz Jan; Długopolski Edmund; Długosz Jan; Drzewicki Maciej; Dunin Piotr z Prawkowic; Dzierław z Rytwian; Elżbieta; Elżbieta Pilecka-Granowska; Elżbieta Rakuszan-ka; Fryderyk Jagiellończyk; Gajek Józef Ludwik Franciszek; Gałka Andrzej (Jędrzej) z Dobczyńska; Gieysztor Aleksander; Gładysz Mieczysław; Górka (z Górki) Uriel; Grzegorz z Sanoka; Hajdukiewicz Leszek; Henryk Cropelin; Henryk Czech; Hincza (Jan) z Rogowa; Jakub z Szadka; Jan Olbracht; Jan ze Sprowy, Odrowąż Jan, Sprowski Jan; Jan ze Sprowy; Kallimach; Kazimierz (Kaźko) II; Kazimierz Jagiellończyk; Kazimierz Wielki; Kiernicki Władysław; Kotula Franciszek; Kutrzeba-Pojnarowa (Kutrzebianka) Anna; Maciej z Miechowa zw. Miechowitą; Mielecki Mikołaj; Nadolski Andrzej; Pieńkowska Hanna; Piotr Woda ze Szczekocin; Piotr Wysz; Piotr z Bnina; Piotr ze Sprowy; Reinfuss Roman; Rybicki Aleksander; Spytek z Melsztyna; Świdrygiełło; Tischner Józef; Watzenrode Łukasz; Wiśniewski Jan; Władysław Jagiełło; Władysław Warneńczyk; Wojciech Jastrzębiec; Zofia; Zygmunt Kiejstutowicz; Zygmunt Korybutowicz, [W:] *Słownik biograficzny historii Polski*. T. I–II, pod red. J. Chodery i F. Kyrka, Wrocław, [sygn. F. K.] [wspólnie z M. Komolką] *Jadwiga Andegaweńska; Jakub z Dębna; Jakub z Sienna; Jan z Koniecpola zw. Taszką; Jan z Rytwian; Jan z Rzeszowa h. Półkocz (1345–12 VIII 1436); Jan z Rzeszowa h. Półkocz (ok. 1411–28 I 1488); Lipiński Tymoteusz; Ludwik Węgierski, Tamże*, [sygn. F.K. — M.K-a]
- [wspólnie z S. Sierpowskim] *Janko z Czarnkowa; Jasiński Kazimierz; Topolski Jerzy, Tamże*, [sygn. F.K. — St. S]
- [wspólnie z A. Chwalbą] *Ceremonia otwarcia [W:] Pamiętnik 17 Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie: tradycja, nowoczesność, tożsamość, Kraków 15–18 września 2004*, Kraków, pod red. A. Gabrys i A. Herman, s. 67–76
- Zjazdu w Krakowie, Tamże*, s. 51–54
- Początki Bodzentyna na tle miast prepozytury kieleckiej*, [W:] *Bodzentyn. Studia z dziejów miasta*, pod red. K. Brachy, B. Wojciechowskiej, Kielce, s. 9–12
- Z zagadnień zaopatrzenia dawnego miasta w wodę*, [W:] *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 2 pod red. F. Kyrka, Kraków, s. 99–104
- Ksawery Liske. U źródeł naukowej regionalistyki polskiej*, [W:] *Lwów. Miasto i społeczeństwo-kultura. Studia z dziejów Lwowa*. T. 5 *Ludzie Lwowa*, pod red. K. Karolczaka, Kraków, s. 66–78
- Więzi królewicza Kazimierza Jagiellończyka z Radomiem [W:] Jubileusz czterechset-lecia kanonizacji Św. Kazimierza Jagiellończyka. Materiały z uroczystości i sesji naukowej Radom 22–24 listopada 2002*, Radom, s. 22–23
- Kartki z najdawniejszych dziejów Połanica (XII do połowy XII wieku)*, [W:] *Z dziejów Połanica i Uniwersału Połanieckiego. Materiały z sesji naukowej poświęconej 740-leciu praw miejskich Połanica oraz 210 rocznicy Uniwersału Połanieckiego (7.05. 2004)*, pod red. J. Muszyńskiej, Połaniec, s. 10–35

- Do Czytelnika*, [W:] *Tarnobrzeg. Dzieje miasta 1593–1939*, pod red. F. Kiryka, Tarnobrzeg, s. 5–7
- Namyslin w powiecie chojeńskim w pierwszych latach powojennych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F. Historia” vol. 60, s. 353–360
- Królewicza Kazimierza Jagiellończyka działalność publiczna*, „Studia Historyczne”, R. 48, z. 1, s. 3–14
- Red.** *Słownik biograficzny historii Polski*, t. I–II, pod red. J. Chodery i F. Kiryka, Wrocław
- Rec.** A. Dobosz, „Współpraca pomp z siecią” czyli niezwykle podręcznik akademicki, „Arcana” nr 76 2007, s. 195–198; J. Piłatowicz, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, R. 52 2007, nr 1, s. 237–247
- Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu*. T. 2, Kraków
- Red.** *Rocznik Sądecki*, t. 33

2006

- [wspólnie z A. Dagnan-Ginter i A. Jureczko] *Historia Polski*. T. I, do 1384, Kraków
- Kościół i parafia Św. Pawła w Sandomierzu w okresie staropolskim* [W:] *Ecclesia – cultura – potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa*. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Bożkowskiej OSW, Kraków, s. 105–127
- Związki Zbigniewa Oleśnickiego z Sandomierzem i ziemią sandomierską* [W:] *Zbigniew Oleśnicki, książę Kościoła i mąż stanu*, Materiały z konferencji, Sandomierz, 20–21 maja 2005, pod red. F. Kiryka i Z. Nogi, Kraków, s. 271–20
- Nie znane dokumenty do dziejów Chęcin z pierwszej połowy XV w.* [W:] *Stromata historica in honorem Romani Mariae Zawadzki*, *Studia historyczne ofiarowane Romanowi Marii Zawadzkiemu w 70. rocznicę urodzin*, pod red. J. Urbana, Kraków, s. 71–83
- Studia nad wymianą towarową Polski z Węgrami w XV wieku*, „Studia Historyczne”, R. XLIX z. 2, s. 199–232
- Wokół drugiego tomu „Rocznika Sądeckiego”*, „Rocznik Sądecki”, t. XXXIV, s. 169–173
- Red.** *Tarnobrzeg. Dzieje miasta 1593–1939*, Tarnobrzeg
- [wspólnie z J. Lachem]. *Brzesko : dzieje miasta i regionu*, Brzesko
- [wspólnie z Z. Nogą] *Zbigniew Oleśnicki, książę Kościoła i mąż stanu*, Materiały z konferencji, Sandomierz, 20–21 maja 2005, Kraków
- [wspólnie z J. Hampel i I. Pietrykiewicz] *Leksykon profesorów Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej 1946–2006*, Kraków
- Absolwenci Sekcji Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Wspomnienia rocznika 1951–1954*, zbr. i przyg. A. Staruchowa przy współud. F. Kiryka, Kraków
- Red.** *Rocznik Sądecki*, t. 34,
- Rec.:** *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783*, wyd A. Janeczek, Poznań 2005, „Kwartalnik Historyczny”, R. 113 z 3, s. 87–91

- Dzieje miasta w okresie staropolskim*, [W:] *Historia Starego Sącza od czasów najdawniejszych do 1939 roku*, pod red. H. Barycza, wyd. 2: wznowione i zmienione wydanie z okazji 750 rocznicy założenia miasta, 60-lecia powstania Towarzystwa Miłośników Starego Sącza oraz 50-lecia Muzeum Regionalnego im. Seweryna Udzieli, Stary Sącz, s. 49–128
- Zarys dziejów latyfundiów starosądeckiego*, *Tamże*, s. 129–187
- Społeczeństwo Krakowa średniowiecznego*. [W:] *Lviv : misto, suspil'stvo, kul'tura*. T. 6, *Lviv — Krakiv: dialog mist v istoričnij retrospektivi*, pod red. O. Arkuši i M. Mudrogo, L'viv, S. 35–45
- Porządek cechowy w lokacyjnym Krakowie* [W:] *Kraków studia z dziejów miasta w 750 rocznicę lokacji*, pod red. J. Rajmana, Kraków, s. 76–86
- Opatów XIII–XVI w.*, [W:] *Kapituła Kolegiacka w Opatowie w 800-lecie istnienia*, pod red. M. Spocińskiego i Z. Pałubskiej, Opatów, s. 71–91
- Ćmielów w świetle inwentarza dóbr klucza ćmielowskiego z 1763 roku*, [W:] *Studia Lodomeriana, Historia, kultura, prawo*, pod red. K. Grodziskiej i G. Niecia, Kraków, s. 81–91
- Najdawniejsze dzieje Lipnicy Murowanej*, [W:] *Lipnica Murowana. Gród króla Władysława Łokietka*, pod red. J. Smołuchy, Kraków, s. 9–27
- Z tradycji badań nad historią regionalną i lokalną*, [W:] *Dzieje lokalne wśród wydarzeń i procesów historycznych. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej pod patronatem honorowym Uniwersytetu Jagiellońskiego, wydane z okazji 550 rocznicy zezwolenia królewskiego na założenie miasta Mielca, Mielec*, s. 9–22
- Przyczynki do dziejów zbrojnictwa – beskidnictwa na pograniczu polsko – słowackim*, [W:] *Mity i rzeczywistość zbrojnictwa na pograniczu polsko – słowackim w historii, literaturze i kulturze. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Kraków–Bukowina Tatrzańska 18–22 października 2006*, pod red. M. Madejowej, A. Mlekodaj, M. Raka, Nowy Targ, s. 26–36
- Toż w jęz. słowackim: *Príspevok k dejinám zbrojníctva – beskydníctva v poľsko-slovenskom pohranií v 15–18 storocí* i [V:] *Mýty a skutenosť zbrojníctva na poľsko-slovenskom pohranií v dejinách, literatúry a kultúry. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie*, *Krakov, Bukovina Tatrzańska 18.–22. octóber 2006*, Nowy Targ, s. 26–36
- Bukowsko i Nowotaniec pięćset lat sąsiedztwa XIV–XVIII w.*, „Rocznik Sanocki”, t. IX, s. 81–125
- Miasta ziemi sądeckiej XIII–XVI w.*, „Rocznik Sądecki”, t. 35, s. 25–116
- Ziemia sanocka, ojczyzna Grzegorza z Sanoka*, „Małopolska”, [T.] 9, s. 59–65
- [wspólnie z P. Stachnikiem] *Nie stworzyłem własnej szkoły*, „Dziennik Polski” nr 137
- Red.** Rocznik Sądecki, t. 35

- Etos pracy (Podstawy gospodarcze formowania się Krakowa lokacyjnego 1257–1333)*, Kraków, s. 51–71

- Ziemia sanocka, ojczyzna Grzegorza z Sanoka*, [W:] 600-lecie Grzegorza z Sanoka. *Studia o Grzegorzcu z Sanoka [ok. 1407–1477] i jego czasach*, pod red. J. Puchały i S.A. Sroki, Sanok, s. 36–46
- Zajęcia mieszkańców Opatowa w świetle księgi chrzczonych z lat 1615–1656*, [W:] *Historia vere testis temporum. Księga Jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70 rocznicę urodzin*, pod red. J. Smołuchy, A. Waśko, T. Graffa, P. F. Nowakowskiego, Kraków, s. 489–509
- Wokół lokacji miasta Bochni na tle urbanizacji Małopolski w XIII wieku*, [W:] *Miasta, ludzie, instytucje, znaki*, pod red. Z. Piecha, Kraków, s. 135–140
- Wstęp*, [W:] *Radłów i gmina radłowska*, T. 1, pod red. F. Kiryka, Kraków-Radłów
- Red. Radłów i gmina radłowska**, T. 1, Kraków-Radłów
- Red. Rocznik Sądecki**, t. 36

2009

- W okresie staropolskim*, [W:] *Ożarów. Dzieje miasta i gminy*, pod red. F. Kiryka, Kraków, s. 55–187
- Najdawniejsze dzieje Brzostka*, [W:] *Z dziejów Brzostka. Studia i materiały*, pod red. ks. B. Stanaszka, t. II, Brzostek, s. 7–30
- Sandomierz czasów Mikołaja Trąby*, [W:] *Mikołaj Trąba, mąż stanu i prymas Polski*, pod red. F. Kiryka, Kraków, s. 11–24
- Sandomierz miasto Mikołaja Gomółki*, [W:] *Mikołaj Gomółka. Epoka i dzieło: materiały z konferencji naukowej Sandomierz 8–9 października 2008 r.* pod red. T. Giergiela, Sandomierz, s. 9–20
- Przyczynek do dziejów przebudowy kolegiaty sandomierskiej w XVII i XVIII wieku* [W:] *Historia vita memoriae. Prace dedykowane księdzu Profesorowi Stanisławowi Ludwikowi Piechowi*, pod red. ks. J. Bednarczyka, Kraków, s. 135–145
- Sandomierz złotego wieku*, „Mówią Wieki”, VI, s. 37–41
- Red. Radłów i gmina radłowska**, t. 2, Kraków
- Mikołaj Trąba, mąż stanu i prymas Polski*, Kraków
- Red. Rocznik Sądecki**, t. 38

2010

- Cech kupiecki w Opatowie*, [W:] *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, Kraków, s. 276–283
- Nieznane kartki z dziejów dawnego Staszowa*, [W:] *Człowiek w teatrze świata. Studia w historii i kulturze dedykowane Profesorowi Stanisławowi Grzybowskiemu z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, pod red. B. Popiołek, Kraków, s. 121–132
- Szydłów w późnym średniowieczu* [W:] *Szydłów przez stulecia. Monografia Gminy Szydłów*, pod red. C. Jastrzębskiego, Szydłów, s. 53–71
- Wokół lokacji miasta Rzeszowa*, [W:] *Rzeszów — w 655. rocznicę lokacji. Studia z dziejów miasta i regionu*, pod red. W. Bonusiaka, W. Zawitkowskiej, Rzeszów

Z Przeworska w świat, [W:] *Antropogeniczna transformacja środowiska przyrodniczego. (Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Lachowi)*, pod red. W. Wilczyńskiej-Michalik, Kraków, s. 33–39

Oprac: *Inwentarz rękopisów Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII–XX wieku*, Sandomierz, ss. 418

Red: [wspólnie z A. Wójcikiem-Łużyckim] *Tarnobrzeg. Dzieje miasta 1939–2009*, Tarnobrzeg

Red. *Rocznik Sądecki*, t. 39

2011

Migracje z miast małopolskich do elit władz Krakowa w XV–XI wieku, [W:] *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i w epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*, pod red. Z. Nogi, Kraków, s. 181–190

Tuchów w średniowieczu, [W:] *Pokłosie Tuchowskich jubileuszy*, Tuchów, s. 29–37

Nie o wszystkim, co pozostało w pamięci [W:] *Uczelnia w mojej pamięci. Kartki z dziejów Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie*, zebrał T. Budrewicz, Kraków, s. 83–121

Przyczynę do historii osadnictwa żydowskiego w Małopolsce XVII w. [W:] *In tempore beli et pacis. Ludzie, miejsca, przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr hab. Janowi Szymczakowi*, Warszawa, s. 403–408

Najstarszy dokument zachowany w języku polskim. Statut cechu płócienników z 1466 r. w Rymanowie, „*Studia Historyczne*”, z. 1, s. 3–13

Urbanizacja rejonu między Itzanką, Kamienną i Wisłą do końca XVI stulecia, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Logopaedica*”, z. 4, s. 242–256

Red. *Rocznik Sądecki*, t. 40

2012

Skrzynno Opackie i Skrzynno Plebańskie miasta bliźniacze i konkurencyjne (XIII–XVIII wiek) [W:] *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, pod red. W. Bukowskiego i T. Jurka, Kraków, s. 595–628

Doba staropolska [W:] *Łącko i gmina łącka*, pod red. J. Dybca, Kraków, s. 65–137

Refleksje redaktora „Rocznika Sądeckiego” [W:] *Prasa sądecka od zarania do dziś: 1891–2011*, pod red. B. Farena we współpracy Z. A. Ogonowską, Kraków

Feliks Kiryk, Skrzynno opackie i Skrzynno Plebańskie — miasta bliźniacze i konkurencyjne (XIII–XVIII wiek) [W:] *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, red. W. Bukowski i T. Jurek, Kraków 1992, s. 595–627.

Red. *Rocznik Sądecki*, t. 41

2013

Felik Kiryk, *Nowa Słupia. Miasto klasztoru świętokrzyskiego*, *Studia sandomierskie*, t. 20 (2013), s. 129–179.

LOKACJE MIEJSKIE NIEUDANE, TRANSLACJE MIAST I MIASTA ZANIKŁE W MAŁOPOLSCE DO POŁOWY XVII STULECIA*

I. Wstęp

W wypowiedzi swojej będę się starał nawiązać do interesującego referatu doc. J. Wyrozumskiego, w którym znalazła odbicie inicjatywa lokacyjna monarsza, kościelna i szlachecka, rozpatrywana na szerokim tle stosunków osadniczych. Nie wydobywając tu elementów dyskusyjnych, dotyczących zresztą kwestii szczegółowych, chciałbym skoncentrować się wyłącznie na zagadnieniu sieci miejskiej w Małopolsce, zastrzegając się, że dane źródłowe, którymi dysponuję, są do końca XVI w. bliskie kompletności, natomiast dalsze półwiecze w dziejach urbanizacji tego obszaru mogłem potraktować przeważnie na podstawie literatury¹. Należy się więc liczyć tu z niewielkimi

* Tekst niniejszy ze względu na wyczerpujące potraktowanie kwestii został wyłączony z dyskusji i umieszczony za tekstem referatu J. Wyrozumskiego, do którego nawiązuje [Red.].

¹ Są to jednak ujęcia albo zupełnie przestarzałe, jak M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym*, t. II, Warszawa 1885, czy *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, oprac. zbiorowe pod red. F. Sulimirskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. I–XIV, Warszawa 1880–1895, albo — jak *Miasta polskie w tysiącleciu*, red. S. Pazyra, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965 — nie wolne od luk i pomyłek. Tu wypada zwrócić uwagę na ogromne zaniedbania w stanie badań nad rozwojem urbanizacji Małopolski. Nie dysponujemy dotąd publikacją, która przedstawiałaby syntetycznie proces powstawania i rozwoju miast na obszarze. Poza moją pracą (*Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie jagiellońskiej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, zesz. 43, Prace Historyczne, t. VI, Kraków 1972, s. 93–167) istnieją ujęcia dziejów tylko niektórych miasteczek i miast małopolskich. Zestawiają je w większości R. Szczygieł,

uzupełnieniami, które wniosą zapewne dalsze badania szczegółowe, w tym zwłaszcza nad Sandomierszczyzną i Lubelszczyzną. Zaznaczyć winienem jeszcze, że uwagi niniejsze dotyczą Małopolski właściwej, obejmującej dawne województwa krakowskie, lubelskie i sandomierskie oraz księstwo siewierskie, pozostawiając poza zakresem rozważań ziemie spiską oraz województwo ruskie.

Badania nad kształtowaniem się sieci miejskiej w jakimkolwiek zakątku kraju prowadzą do rozwiązania problemu lokacji nieudanych, translacji miast i miast zanikłych. Opracowanie tych zagadnień jest możliwe — rzecz jasna — tylko na drodze badań kompleksowych, to jest takich, które obejmują całość materiałów źródłowych, odnoszących się do odrębnego od innych, większego terytorium w dłuższym okresie chronologicznym². ||

374

II. Lokacje nieudane

W materiale źródłowym, dotyczącym miast małopolskich do połowy XVII w., spotykamy szereg inicjatyw lokacyjnych, których urzeczywistnienie albo w ogóle nie doszło do skutku, albo zostało przerwane. Zjawisko to na omawianym obszarze nie należało wcale do rzadkości. Przyczyny jego były przeważnie indywidualne i pozostają trudne do ustalenia.

Nie udała się próba założenia miasta w 1339 r. w lasach ciągnących się od Jakubkowic w kierunku Tęgoborza, przy wsi Roćmirowa (część dzisiejszego Bilska) w dobrach klarysek starosądeckich. Z nieznanych przyczyn zasadźca Paweł Benedykt Węgrzyn z Jakubkowic, któremu lokację miasta zaleciła ksieni Jadwiga, królowa polska (wdowa po Łokietku i matka Kazimierza Wielkiego), nie wywiązywał się ze zobowiązań: miasto w tym rejonie

Miasta polskie za ostatnich Jagiellonów. Przegląd badań, „Rocznik Lubelski”, t. IX, 1968, s. 127–153, oraz ostatnio M. Bogucka, *Badania nad dziejami miast i mieszczaństwa w Polsce rozbiorowej. Stan i zarys programu*, „Kwart. Hist.”, R. LXXXII, 1975, zesz. 3, s. 573–583.

² Badania takie prowadziłem w latach 1964–1974 pod kierunkiem prof. dr Karola Buczka, a ich wyniki zostały zawarte w 60-arkuszowym opracowaniu pt. „Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w.” (1974). Maszynopis tej pracy (habilitacyjnej) jest dostępny w Archiwum WSP (dzisiaj Uniwersytetu Pedagogicznego) w Krakowie. Artykuł niniejszy opiera się na zawartych w niej ustaleniach.

nie powstało ani w XIV stuleciu, ani w czasach późniejszych. Nie wprowadzono w życie zezwolenia z 1364 r. na lokację, w dobrach kanoników reguły św. Andrzeja w Krakowie, miasta pod nazwą Klasztor, na obszarze sąsiadującym z wsią Rokitnicą przy drodze z Żarnowca do Lelowa. W rezultacie podjętych przez klasztor zabiegów lokacyjnych powstała tylko wieś, która pod nazwą Kaszczor istnieje do dzisiaj³.

Z 1424 r. pochodzi zezwolenie królewskie na lokację miasta Skrzydlna w pow. szczyrzyckim na gruncie wsi o tej samej nazwie, należącej do braci Ratoldów, którzy również nie zdołali doprowadzić do powstania miasta⁴.

Na wystawieniu przywileju lokacyjnego skończyła się, rozpoczęta w 1550 r. przez biskupa Samuela Maciejowskiego, lokacja miasta Lipowiec, którą miał przywieść do skutku na gruntach wsi Babice pod zamkiem lipowieckim w pow. krakowskim Jan Leszczyński, starosta lipowieckiego klucza dóbr biskupów krakowskich. Na ślady nieudanej lokacji miejskiej natrafiamy następnie na Podhalu, gdzie przed 1606 r. usiłował założyć miasto pod nazwą Zygmuntowo Stanisław Witowski, wielkorządca krakowski i starosta nowatarski. Zamiaru nie zdołał jednak wprowadzić w życie w pełni, gdyż w wyniku jego starań osadniczych udało się tylko lokacja wsi o nazwie Witów⁵.

³ *Codex diplomaticus Poloniae*, t. III, Varsovie 1858, s. 200–202, nr 89; por. też H. Stalmirski, *Poprawki i uzupełnienia prac historycznych o Sądecczyźnie*, „Rocznik Sądecki”, t. IX, 1968, s. 391 oraz 404–406; S. Morawski, *Sądecczyzna*, t. I, Kraków 1863, s. 224–226. Lokacji Klasztoru dotyczą: *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej cyt. KM), t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 275; Ks. J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast [...] w Pińczowskiem, Skalbmierskiem i Wiślickiem*, Mariówka 1927, s. 31–32; por. *Materiały do Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu czteroletniego (1788–1792)*, red. W. Semkowicz, zes. 1, Kraków 1936, s. 91.

⁴ *Zbiór dokumentów małopolskich* (dalej cyt. ZDM), t. VII, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, nr 1974; por. S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego dla miast i wsi małopolskich XIV–XVI w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 176.

⁵ Lokacji Lipowca dotyczy dokument w Archiwum Kapituły Krakowskiej (Wawel), perg. 785 oraz *Liber privilegiorum* 7, K 51–53. O lokacji miasta Zygmuntowo nadmieniał J. Rafacz, *Dzieje i ustrój Podhala nowotarskiego*, Warszawa 1935, s. 76. Zagadkowy problem, może chybionej lokacji czy raczej miasta zanikłego, stwarzają źródła odnoszące się do Czorsztyna. Już Janko z Czarnkowa w zespole fundacji zamków i miast, dokonanych z inicjatywy Kazimierza Wielkiego, przekazuje informację, jakoby zbudował on zamek i miasto Czorsztyn („[...] plures etiam alias civitates, videlicet Wie-

Na obszarze województwa sandomierskiego nie doszła do skutku w 1253 r. lokacja w dobrach biskupów kujawskich miasta Łagowa, zaś kolejnego przykładu — i to dwu nieudanych lokacji miejskich — dostarcza Kochów, włość klasztoru czerwieńskiego w pow. stężyckim, a mianowicie w 1333 oraz w 1505 r., po których zachowały się tylko przywileje lokacyjne⁶. ||

Kolejna nie zrealizowana lokacja na tym terenie odnosi się do Odrowąża w pow. opoczyńskim, na obszarze którego miał lokować w 1339 r. miasto na prawie średzkim Mikołaj Kurowski, wówczas biskup kujawski i niedawny nabywca gniazda rodu Odrowążów linii małopolskiej. I o tej lokacji brak — poza zezwoleniem królewskim — jakichkolwiek śladów, sądzić więc należy, że od planów zasadzenia osady miejskiej odstąpiono⁷.

Nie przeprowadził lokacji miasta na obszarze wsi Oleszno w pow. checińskim również Piotr Szafraniec, podkomorzy krakowski, który uzyskał na nią w 1415 r. zezwolenie królewskie. Rejestr dóbr tego możnowładcy z 1450 r. nie zna miasta Oleszna, wymienia tylko wieś o tej nazwie⁸.

liczcam et Scavinam, Lanczcoronam, castrum Hilcus, Bandzen, Lelów, civitatem et castrum Czorsten, castrum Niepolomicze, castrum Oczecz, castrum Crzepicze [...]”). *Monumentu Poloniae Historica*, t. II, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 625. Możliwe jednak, że wydawca kroniki źle postawił w odnośnym tekście przecinek i słowo *civitas* można by odnieść do Lelowa. Także dokument pergaminowy wystawiony 10 lutego 1474 r. przez kancelarię Kazimierza Jagiellończyka i dotyczący dożywotniego nadania za służby starostwa czorszyńskiego Feliksowi Paniewa („*castrum nostrum Czorstin cum oppido et villis ad illud ex antiquo spectantibus* [...]”) wymienia zamek czorszyński z miastem. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, perg. 586, vol. VI/38. Czy więc rzeczywiście mamy do czynienia z miastem Czorsztynem, o którym brak wiadomości skądinąd, czy owo *oppidum* dotyczy raczej Krościenka, leżącego nad potokiem Chrostonica w obrębie wspomnianego starostwa, które jednak od lokacji w 1348 r. nazywane było konsekwentnie Krosnem, Krościenkiem, Trościenkiem (zob. F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 135) — tego na razie nie potrafimy definitywnie rozstrzygnąć.

⁶ Zob. F. Kiryk, *Dzieje Łagowa w okresie przedrozbiorowym*, „Rocznik Świętokrzyski”, t. VI, 1977, s. 59 i przyp. 20. Zob. KM III, nr 636, 705; Biblioteka Narodowa, BOZ, cin. 70, s. 1; por. K. Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim*, Wrocław 1964, s. 10–11.

⁷ KM IV, nr 1051 oraz por. nr 1144, 1175, 1363; *Joannis Dlugossi senioris canonici Cracoviensis. Opera Omnia*, t. II (Historia), rec. I. Polkowski, Ż. Pauli, Cracoviae 1887, s. 78.

⁸ *Matricularum regni Poloniae summa* (dalej cyt. MRPS), t. II, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905, supp., nr 36 i por. 102, 105, 106; WAP Kr., Terr. Crac. 151, s. 34; sprawa fundacji m. Oleszna odżyła w 1501 r., kiedy Jan Olbracht potwierdził Szafrą-

Jakichkolwiek śladów realizacji lokacji miasteczka brakuje następnie w odniesieniu do Lubieni, które miał w 1440 r. wytyczyć i zabudować na gruntach wsi o tej samej nazwie w kluczu iłżeckim biskupstwa krakowskiego, jego zarządcą — Piotr z Łaganowa, w zamian za wójtostwo dziedziczne⁹.

Chybiona okazała się pierwsza lokacja miasteczka Łysobyki w 1498 r. we wsi Przetoczno w pow. stężyckim, o którą zabiegał Mikołaj z Ostrowa, dziedzic Przetoczna. Założenie miasteczka, tym razem pod nazwą Nowe Przetoczno, doszło do skutku dopiero w 1533 r. i na podstawie nowego zezwolenia na lokację¹⁰.

Do nieudanych zabiegów osadniczych należała dalej próba założenia przez klasztor wąchocki w 1550 r. miasta Spotów, mającego powstać w dolinie zwanej Kuźnica Klimkowska, położonej niżej Wąchocka nad rzeką Kamienną. Miała to być lokacja na surowym korzeniu, ale w materiale źródłowym brak śladów jej realizacji¹¹.

Nie przeprowadzono wreszcie w 1552 r. lokacji miasteczka Rudnik przy dysponującej komorą celną wsi parafialnej o nazwie Kopki w pow. sandomierskim, przy drodze z Sandomierza na Krzeczów w kierunku Lwowa. Starania w tej mierze czynił bowiem Krzysztof Gnojeński, właściciel wsi, ale lokacji nie zrealizowano. Dopiero wdowa po nim, Katarzyna Tarnowska i jej syn Stanisław wrócili do zamierzenia zmarłego i wystarali się w 1557 r. o nowe zezwolenie na lokację osady miejskiej, które zdołali wprowadzić w życie, gdyż przy wsi Kopki nad rzeką Rudnik istotnie powstało miasto — i biorąc

com dawne zezwolenie na lokację, a jego następcą, król Aleksander, przyznał w 1502 r. osadzonemu w nim mieszczańom 12 lat wolizny od wszelkich poborów i obciążeń na rzecz skarbu państwa, MRPS II, nr 1426; t. III, nr 114. Ale i ta próba lokacji okazała się w pełni chybiona, gdyż Oleszno wymieniają źródła nadal, jako wieś. MRPS IV, nr 8564; *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej Jana Łaskiego* (dalej cyt. LB Ł.), t. I, wyd. J. Łukowski, Gniezno 1890, s. 610; *Źródła dziejowe* (dalej cyt. ŻD), t. XIV, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Małopolska*, t. III, oprac. A. Pawiński, Warszawa 1886, s. 286.

⁹ ZDM II, nr 556; por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Ep. Crac. 10, k. 52–53; ŻD XIV, s. 322.

¹⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej cyt. AGAD) w Warszawie, Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych (dalej cyt. AKRSW) 3195 b, k. 340 oraz k. 142–144; AGAD, perg. 6817; AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej cyt. ASK) I, ks. 33, k. 66; ŻD XIV, s. 341.

¹¹ AGAD, Metryka Koronna (dalej cyt. MK) 89, k. 81; MRPS V, nr 7699.

nazwę od tej ostatniej — osiągnęło na przełomie XVI i XVII w. pewien stopień rozwoju¹².

Na terytorium późno urbanizowanego województwa lubelskiego przykładu nieudanej lokacji miejskiej dostarcza Andrzejów, mający powstać — według aktu lokacyjnego z 1555 r. — w dobrach Andrzeja Jarczewskiego w pobliżu wsi Stanin w parafii tuchowickiej w ziemi łukowskiej na surowym korzeniu. Zamiar nie wszedł jednak w fazę urzeczywistnienia, gdyż Jarczewski odstąpił od lokacji miasteczka, fundując zaledwie parafię, którą zlokalizował w Staninie¹³. ||

Nie został miastem również Pniów, położony niedaleko Sandomierza na prawym brzegu Wisły już na terenie woj. lubelskiego. Zezwolenie na lokację osady miejskiej na polach wsi o tej samej nazwie uzyskał w 1505 r. Jan Pniowski, ale nie zdołał go wykorzystać. W źródłach z XVI stulecia i późniejszych Pniów jest odnotowywany konsekwentnie jako wieś (parafialna)¹⁴.

Dokument z 1552 r. mówi o mieście Hordziej w ziemi łukowskiej, które (wraz z wsią Czarną, Zakąpie oraz częścią miasta Serokomli) król zezwolił wykupić Janowi Firlejowi, wojewodzie lubelskiemu, z rąk Krzysztofa i Stanisława Kijeńskich, dotychczasowych dzierżawców wymienionych dóbr. Później miasteczko to wymienia w składzie dóbr Firlejów również akt z 1562 r., co dowodzi, że powstająca na gruncie dawnej wsi Hordziej osada miejska o tej samej nazwie osiągnęła za sprawą Kijeńskich przynajmniej początkowe stadium rozwoju. Ostatecznie miasteczka nie udało się tu założyć, a to, co powstało, włączono do wsi Hordzieży. Była to lokacja chybiona ze względu na niezbyt gęstą sieć okolicznych osad wiejskich, słabo zresztą zaludnionych, oraz bezpośrednie niemal sąsiedztwo z bardziej rozwiniętym, wspomnianym już, miasteczkiem Serokomla¹⁵.

¹² AGAD, MK 80, k. 283; t. 89, k. 375–376; MRPS V, nr 1305, 8002; Biblioteka PAN w Krakowie (dalej cyt. B PAN Kr.), perg. 255 i por. AGAD, ASK, ks. 51, k. 889; ŻD XIV, s. 207.

¹³ Ep. Crac. 28, k. 355–356; por. S. Litak, *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskiem do końca XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne KUL”, t. XII, 1964, zesz. 2, s. 46, 70.

¹⁴ WAP Lublin, Księga m. Opola nr 6, s. 14–18; por. *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber relaxationum)*, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa (dalej cyt. LR), Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 359; Ep. Crac. 28, k. 345; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Acta visitationum (dalej cyt. AV) cap. 65, k. 458; F. Kiryk, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny...*, s. 152–153.

¹⁵ S. Litak, *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskiem...*, s. 35, tam też analiza wymienionych dokumentów królewskich z 1552 i 1562 (oraz 1557) r., znalezionych przez autora w Metryce Koronnej, t. 89, k. 422, 450 oraz t. 90, k. 577.

Nie weszła w skład miast woj. lubelskiego także osada o nazwie Firlej, gdyż lokacja tego miasteczka w 1557 r. należała do zdecydowanie chybionych¹⁶.

Naliczyliśmy zatem 18 lokacji nieudanych, z których 5 przypada na woj. krakowskie, 9 — na sandomierskie oraz 4 — na lubelskie; czterech spośród nich nie zrealizowano w XIV wieku, czterech w XV, zaś dziesięciu w XVI w. Połowa z nich to jałowy efekt osadniczej inicjatywy szlacheckiej, połowa natomiast — klasztorów i biskupstwa krakowskiego.

III. Translacje miast

Kolejnym zagadnieniem, które należy rozpatrzyć przy omawianiu sieci miejskiej w Małopolsce, jest przenoszenie ośrodków miejskich na inne, przeważnie dogodniejsze tereny, co wiązało się czasami również ze zmianą nazwy przeniesionego miasta. Nie jest to w literaturze naukowej problem nowy, nikt jednak dotąd nie omówił tego zjawiska w skali całej Małopolski. Nie wchodząc w szczegóły pragnę stwierdzić, że owe translacje należą w badaniach nad przebiegiem urbanizacji naszych ziem w średniowieczu i w czasach nowożytnych do kwestii pasjonujących, przy czym warto zauważyć, że większość owych przeniesień miast lokowanych na nowy obszar miała miejsce jednak w czasach średniowiecznych i była rezultatem rozwoju gospodarczego oraz demograficznego, a więc również przestrzennego tych miast. Trwałym śladem tego zjawiska pozostają przede wszystkim określenia: „stare” i „nowe” przy nazwach owych miast (*antiqua, nova civitas, antiquum, novum oppidum*).

W województwie krakowskim przeniesienie centrum dawnego miasta na korzystniejszy teren notujemy w Bochni, gdzie lokowaną na niewielkim wzgórzu w 1253 r. osadę miejską, ale ciasną i niedogodnie usytuowaną, przesunięto w czasach Kazimierza Wielkiego w kierunku wschodnim wokół rynku dolnego, przy czym ważna ta zmiana w układzie przestrzennym była poddyktowana rozwojem kopalnictwa solnego i wzrostem ilościowym zabudowy oraz wzrostem liczby ludności¹⁷. ||

377

¹⁶ Zob. F. Kiryk, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny...*, s. 130 i przyp. 134 oraz A. Wyrobisz, *Polityka Firlejów wobec miast w XVI wieku i założenie Janowca nad Wisłą*, „Przegl. Hist.”, t. 61, 1970, zesz. 4, s. 576–606.

¹⁷ *Księga przyjęć do prawa miejskiego w Bochni 1531–1656*, wyd. F. Kiryk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 6–11; F. Kiryk, *Bochnia do połowy XVII wieku* [w:] *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1980, s. 78–85.

Te same względy doprowadziły do przesunięcia na przełomie XIII i XIV w. centrum ze Starego do Nowego Olkusza¹⁸.

Na atrakcyjniejszy pod względem osadniczym teren zostało przesunięte za Kazimierza Wielkiego stare miasto w Kłobucku, powodując lokację nowego, przy czym dawna osada miejska zeszła z czasem do roli przedmieścia¹⁹.

To samo zjawisko obserwujemy w Lelowie, gdzie *Nova Civitas* została zlokalizowana w XIV w. tuż przy mieście dawnym, nazywanym odtąd Staromięściem²⁰.

Nowa lokacja, w 1346 r. była kresem istnienia (obejmującego Długolękę i Stare Cło) cysterskiego Nowego Targu na Podhalu, na obszarze którego Kazimierz Wielki przeprowadził poszerzoną lokację miasta królewskiego²¹.

¹⁸ D. Molenda, *Dzieje Olkusza do 1795 r.* [w:] *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, t. I, Warszawa-Kraków 1978, s. 153–156; F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 215–217.

¹⁹ B PAN Kr., rkps 967, k. 22; *Joannis Długosz. Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* (dalej cyt. LB), wyd. A. Przeździecki, t. III, Cracoviae 1864, s. 167–168; Archiwum Jasnej Góry w Częstochowie, rkps 109, k. 27–31; por. MRPS IV, nr 17289; *Lustracja województwa krakowskiego 1564*, wyd. J. Małecki, cz. II, Warszawa 1964, s. 15; Z. Perzanowski, *Zarys dziejów Kłobucka*, „Małopolskie Studia Historyczne”, R. I, 1958, zesz. 2, s. 26; F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 117–118.

²⁰ KM I, s. 257; J. Długosz, *Dzieje Polski*, t. III, s. 15; ZDM I, nr 41; por. *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, wyd. A. Bielowski, Lwów 1866, s. 625; F. Kiryk, jak wyżej, s. 152–154.

²¹ Pracując w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego stulecia nad dziejami miast Małopolski, oparłem się na wynikach badań nad początkami Nowego Targu Stefana Mateszewa, przedwcześnie zgasłego, uzdolnionego badacza, m. in. spuścizny archiwalnej cystersów szczyrzyckich. Opowiedział się on – po przeanalizowaniu materiału źródłowego rękopiśmiennego (w tym również fałszykatów) oraz drukowanego z okresu przynależności osady do klasztoru szczyrzyckiego – za dokonaną przez klasztor lokacją miasta na prawie średzkim (Zob. F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski XIII – XVI wieku. Województwo krakowskie (powiaty południowe)”, Kraków 1985, s. 58 oraz przypis 4 i 5). Mniej odkrywcze okazały się jego uwagi o drugiej (królewskiej) lokacji Nowego Targu. Badający nieco później początki głównego miasta Podhala Stanisław Kuraś, rodak nowotarski i znakomity wydawca źródeł historycznych doby średniowiecza, przeanalizował skrupulatnie wszystkie dostępne przekazy źródłowe, w tym kopie przywileju lokacyjnego (którego oryginał zaginął podczas ostatniej wojny światowej). Dostrzegł przy tym, że dysponuje najstarszą, nie znaną dotąd, nieskażoną zafałszowaniami, kopię tego aktu. Nie mogąc jej skonfrontować z nieistniejącym dzisiaj oryginałem, zauważył, że dotychczasowe wydania przywileju w oparciu o kopię osiemnastowieczną, zawierają wiele uchybień a nawet błędów. Uznał więc słusznie, iż odnaleziona przezeń kopia (z 1509 r.) zawiera treść najbliższą oryginałowi i zasługuje na opublikowanie (S. Kuraś, *W epoce piastowskiej i jagielloń-*

W czasach tego króla przeniesiono centrum miejskie z istniejącego już w XIII w. miasta Żarnowca do Żarnowca Nowego na teren o lepszych walorach obronnych. Stare Miasto Żarnowiec zeszło do roli wsi, która z czasem przyjęła nazwę: Łany Wielkie²².

Przed 1397 r. dokonano przesunięcia (lokowanego w 1292 r.) miasta Zator, a nowe miasto przyjęło nazwę Nowy Zator lub Granica²³.

W województwie sandomierskim translacje lokowanych w XIII w., a nieogodnie usytuowanych miast dawnych (*civitates antiquae*) miały miejsce w Ilży (przed 1333)²⁴, Opatowie (przed 1328)²⁵, Opocznie (ok. 1347)²⁶, Połańcu (1333–1370)²⁷, Radomiu (1333–1360)²⁸, || Sandomierzu (przed 1286)²⁹, 378

skiej, [w:] *Dzieje miasta Nowego Targu*, red. M. Adamczyk, Kraków 1991, s. 48–49 oraz tekst przywileju s. 49–51). W świetle powyższych dociekań przywilej powtórzonej lokacji Nowego Targu wystawiła kancelaria królewska 22 czerwca 1346 r. F. Kiryk, *Miasta ziemi sądeckiej XIII–XVI w.*, Rocznik Sądecki, t. XXXV:2007, s. 94–95 (tam też szersza dokumentacja problemu).

²² F. Kiryk, *Żarnowiec* [w:] *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. I, s. 413–415.

²³ ZDM IV, nr 885; Biblioteka Jagiellońska (dalej cyt. BJ), rkps 972, k. 245; *Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis*, t. I, Kraków 1870, s. 178; *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, cz. II–IV, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1882, s. 558; WAP Kr., Sąd Wyższy Prawa Magdeburgskiego (dalej cyt. SWPM) 1/8, s. 319, 323; por. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. XIV, s. 461; F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 337–338.

²⁴ *Kodeks dyplomatyczny katedry Św. Wacława* (dalej cyt. Kkk), cz. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, s. 19, 197–198; T. Wąsowicz, *Wczesnośredniowieczny Radom na tle regionu* [w:] *Radom. Szkice z dziejów miasta*, Warszawa 1961, s. 93; F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 618–619.

²⁵ LB I, s. 576, 579, 635–636; F. Kiryk, jak wyżej, s. 731–733.

²⁶ LB I, s. 330; LB Ł. I, s. 640; MPRS III, nr 2356; KM III, s. 136–137 i por. s. 227.

²⁷ KM II, s. 125; MPRS IV, nr 19558, 20116; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, AV cap. 10, k. 10; „[...] *oppidum Polanyecz olim situm fuit in monte versus Vislam [...] sed per Casimirum secundum regem translatum est ad locum bassiozem fluvio Czarna contiguum*”, LB II, s. 448.

²⁸ “[...] *quod dicte civitates sunt in uno loco, que vocentur eo cognomine Radom: una vocatur Nova Radom, que est muris circumspecta [...], altera vero Antique Radom nuncupatur fuit ante fundationem civitatis Nowe Radom murate*”, ks. J. Wiśniewski, *Dekanat radomski*, Radom 1911, Monumenta, s. 54–56; por. S. Witkowski, *Struktura przestrzenna miasta na przykładzie Radomia*, Warszawa 1967, s. 31 i n.; B. Wyrozumska, *Przywileje lokacyjne* [w:] *Radom. Szkice z dziejów miasta*, s. 97–98 i n.

²⁹ LB II, s. 314; por. J. Gąsowski, *Początki Sandomierza w świetle badań archeologicznych* [w:] *Studia Sandomierskie*, Warszawa 1967, s. 189 i n.; R. Jamka, *Początki miast wczesnośredniowiecznych w Polsce południowej w świetle badań archeologicznych*, Warsza-

Wiślicy (XIII/XIV w.)³⁰, a wreszcie w Przytyku (XV w.)³¹ oraz w Łaskarzewie (XVI w.)³².

Dotyczyły one i tutaj przeważnie miast najdawniejszych, powstałych w czasach pierwszych lokacji miejskich w Małopolsce za rządów Bolesława Wstydlwego, z całą pewnością niewielkich pod względem obszaru i położonych zwykle w ciasnych miejscach obronnych. Rozwój gospodarczy kraju i stały wzrost zabudowy (oraz zaludnienia) miast, a także wzrastające poczucie bezpieczeństwa sprawiły, że owe translacje stawały się zjawiskiem częstym.

Warto przy tym zaznaczyć, że przeniesienie trzynastowiecznego Tarczka, które w połowie XIV stulecia dało początek Bodzentynowi³³, oraz przeniesienie centrum miejskiego z Miastka pod odległy o 10 km zamek muszyński, które zadecydowało o powołaniu do życia przed 1364 r. miasteczka Muszyny³⁴ — doprowadziły do zaniku dawnych miasteczek i powstania nowych w rozumieniu osadniczym a także toponomastycznym, gdyż spowodowały przyjęcie przez nowe miasteczka innych nazw.

Tylko przesunięcie ośrodka miejskiego w 1292 r. ze Starego Sącza do Kamienicy (Nowego Sącza) nie doprowadziło — wbrew intencjom króla Wacława II i zasadźców tejże Kamienicy — do zaniku starego miasta. Stało się tak dlatego, że wytrwał w nim ostatecznie także konwent klarysek. Zamierzona,

wa-Kraków 1973, s. 73–107; S. Lazar, *Rozwój przestrzenny Sandomierza XII–XIII w.*, „Roczniki Humanistyczne KUL”, t. VI, 1958, zesz. 5; J. Pietraszewski, *Gdzie leżał Stary Sandomierz?*, „Małopolskie Studia Historyczne”, R. IV, 1961, zesz. 3/4, s. 93–98; F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 822–825.

³⁰ WAP Kr., rkps A. Sang. 19, s. 270; F. Kiryk, jak wyżej, s. 937–938; E. Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu*, Warszawa 1965, s. 36; E. Dąbrowska, *Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym ziemi wiślickiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 34–35.

³¹ MRPS IV, supp., nr 1130 oraz nr 1296; t. I, nr 681–682; por. t. IV, nr 1296, 8611; AGAD, perg. 3574; Biblioteka Łopacińskiego w Lublinie, perg. 39; Mon. iuris. nr 93.

³² *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. V, Poznań 1908, nr 285; *Księgi ziemi czerskiej 1404–1425*, wyd. T. Lubomirski, Warszawa 1879, s. LI–LIV; AKRSW 3195 b., k. 210; LB I, s. 2; *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. I, s. 479; ASK I, ks. 10, k. 110, 635; ks. 83, k. 2; *ŻD XIV*, s. 340.

³³ F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 909–908; Kkk I, s. 76 i 134; LB III, s. 355; Ep. Crac. 10, s. 54: „*Hic [biskup Bodzeta] considerato oppidi sui Tharczek stirili situ in loco multo praestantiori utiliorique oppidum erexit et de suo nomine Bodzanczin appellavit*”; J. Długosz, *Opera I*, s. 413.

³⁴ Zob. F. Kiryk, *Miasta kresu muszyńskiego w okresie przedrozbiorowym*, Przemyskie Zapiski Historyczne, t. 4–5:1987, s. 24

ale nie przeprowadzona w pełni translacja nie przecięła w efekcie istnienia miasta dawnego, dała jednak początek miastu nowemu, tj. Nowemu Sączowi³⁵.

W XVI stuleciu przeniesiono na nowy teren miasto Wąwolnicę w pow. lubelskim, którą w 1557 r. strawił gruntownie gwałtowny pożar. Poświadczający tę translację dokument królewski mówi o niedogodnej lokalizacji dawnego miasta ze względu na szczupły i nie sprzyjający regularnej zabudowie teren³⁶.

Na odrębne potraktowanie zasługują dalej lokacje miast nowych, założonych na obszarze nadal istniejących dawnych osad miejskich, względnie rozłożonych u ich granic i z czasem przez nie wchłoniętych.

Oto przed 1554 r. Jan Boner (jako mąż Katarzyny Tęczyńskiej, dziedziczki Książa) założył na skonfiskowanych w związku z rozwojem reformacji księskich gruntach kościelnych Nowe Miasto Książ, które zasiedlił ludnością wyznania kalwińskiego³⁷.

W połowie XVI w. Nowe Miasto lokowali również kalwini Firlejowie na obszarze miasta Kocka, zapewne także w związku z szerzeniem się reformacji kalwińskiej, która objęła Kock i jego kościoły³⁸. ||

379

W 1592 r. powstało wreszcie nowe miasto o nazwie Mirów, zasadzone przez Myszkowskich na gruntach miasta Pińczowa od strony wschodniej³⁹.

Materiał źródłowy ujawnia wreszcie przykłady poszerzania w XV i XVI w. zabudowy miast, a przez to i wytyczania nowych placów centralnych, które nie pociągały za sobą, jak się zdaje, nowych lokacji miejskich. Nadmienimy więc, że o nowy rynek poszerzył swoją zabudowę w XV w. Strzyżów w pow. pilźnieńskim⁴⁰, a w XVI stuleciu—Kozienice⁴¹ oraz Szydłowiec w pow. radomskim⁴².

³⁵ F. Kiryk, *Dzieje miasta w okresie staropolskim* [w:] *Historia Starego Sącza od czasów najdawniejszych do 1939 r.*, red. H. Barycz, Kraków 1979, s. 46–57.

³⁶ F. Kiryk, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny...*, s. 161.

³⁷ WAP Kr. rkps IT 234 a, s. 191–199, 279–283, 299–301 i n.; Ks. J. Wiśniewski, *Dekanat miechowski*, Radom 1917, s. 74; F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 146–147.

³⁸ F. Kiryk, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny...*, s. 136.

³⁹ B PAN Kr., *Codex Myszkovianae ordinationis diplomaticus*, rec. G. Labuda, Chroberz 1940, maszynopis, s. 197, 249–251; por. J. Małecki, *Zarys dziejów Pińczowa do końca XVIII w.* [w:] „Zeszyty Naukowe UJ”, t. DXII, Prace Historyczne, zes. 62, 1979, s. 23.

⁴⁰ F. Kiryk, *Początki miast w rejonie środkowego biegu Wisłoka (Fryszak, Wielopole Skrzyńskie, Strzyżów, Czudec i Niebylec)*, „Rocznik woj. Rzeszowskiego”, t. IX. 1978, s. 113–116.

⁴¹ ASK LXVIII, ks. 30, k. 275–285; F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 657–658.

⁴² K. Dumała, *Studia z dziejów Szydłowca*, „Rocznik Muz. Świętokrzyskiego”, t. VI. 1967, s. 195–207.

Wracając do zagadnienia omówionych dopiero co translacji i lokacji miast nowych w obrębie dawnych — pragnę stwierdzić, że ujawniają one przede wszystkim aspekt jakościowy procesu urbanizacji kraju, gdyż nie przysparzały w zasadzie miast nowych. Będąc jednak owocem specjalnych i nowych zabiegów osadniczych powiększały — nie liczbę miast nowych — lecz liczbę nowych lokacji miejskich, a to dla ustalenia gęstości dawnej sieci miejskiej ma znaczenie podstawowe. Z przeprowadzonych badań wynika, że takich translacji i lokacji przeprowadzono do końca XVI w. w Małopolsce przynajmniej 23.

IV. Miasta zanikłe

Obraz urbanizacji jakiegokolwiek obszaru ziem polskich byłby niepełny bez uwzględnienia tych miast, które powołano do życia w drodze lokacji, ale które następnie z różnych przyczyn podupadły, a z czasem nawet zupełnie zanikły. O ich krótkotrwałym stosunkowo istnieniu świadczą dzisiaj z rzadka zachowane miejskie układy przestrzenne, czasami tradycja miejscowa, a niekiedy tylko wzmianki w materiale źródłowym. W sumie jest ich jednak niemało, a poza tym stanowią one w większości ośrodki miejskie wczesnych lokacji.

Rejestr ich w województwie krakowskim otwiera klasztorne Nowe Brzesko, lokowane w 1279 r., ale rozwijające się słabo, aby na przełomie XV i XVI w. przekształcić się w osadę w pełni wiejską z ludnością odrabiającą pańszczyznę na polach klasztoru premonstratensów hebdowskich. Przed 1562 r. nastąpiła jednak ponowna lokacja osady miejskiej przy nowym rynku, a powstałe w jej wyniku miasteczko przetrwało aż do utraty praw miejskich w 1869 r.⁴³

W 1282 r. benedyktynki staniąteckie lokowały na prawie średzkim w sąsiedztwie Bochni miasto Brzeźnicę, które osiągnęło nawet pewien stopień rozwoju, gdyż w źródłach z XIV wieku występuje jako osada miejska. Później jednak zanikło niemal bez śladu, a rozwijająca się dynamicznie Bochnia oraz powołane do życia w ostatniej ćwierci tego stulecia Brzesko stanowiły widocznie wystarczające ośrodki miejskie dla zaplecza wiejskiego między Krakowem a Wojniczem i Tarnowem⁴⁴.

⁴³ F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 26–28; por. WAP Kr., rkps II⁷ 270, niep.; Ks. J. Wiśniewski, *Dekanat miechowski*, s. 8.

⁴⁴ *Codex diplomaticus Poloninae*, t. III, Warszawa 1858, nr 20; por. B. Ulanowski, *O założeniu klasztoru w Staniątkach*, „Rozprawy AU”, Wydz. hist.-fil. 28, 1892, s. 51, 74;

Niedaleko wspomnianego Brzeska przestała istnieć, jako osada miejska, miejscowość Uszew, nazywana w dokumentach z 1346–1361 r. *civitas Uszew*, *Uschwa civitas*, a posiadająca atrybuty miejskie jeszcze w 1411 r., kiedy źródła wymieniają dwu mieszczan uszewskich (*oppidani de Uszwa*). Potem brak już wzmianek o tym miasteczku. Długosz znał || Uszew, jako wieś parafialną, ale posiadającą w środku rynek (*circulus*). O upadku Uszwi zadecydował z pewnością niszczący najazd na dobra uszewskiego klucza biskupów krakowskich, dokonany przez Spytka z Melsztyna, kasztelana bieckiego⁴⁵.

Osadą miejską, ciągnącą początki z czasów pierwszych małopolskich lokacji miejskich, były biskupie Wawrzeńczyce, położone w sąsiedztwie Nowego Brzeska przy trakcie nadwiślańskim z Krakowa do Opatowca i Sandomierza. Jeszcze w czasach Długosza jądro Wawrzeńczyc stanowił rynek z 26 domami-karczmami mieszczańskimi, otoczony jednakże już zabudową rolniczą. Upadek miasteczka ciągnął się zapewne od czasów walk Łokietka z Muskata, podczas których Wawrzyńczyce były bastionem biskupa krakowskiego i punktem wypadowym jego zaciężnych, ale jeszcze w 1363 r. urządziło jarmarki i targi. Źródła z końca XV w. i późniejsze traktują je konsekwentnie jako wieś⁴⁶.

Kilka zaledwie lat istniało lokowane przez Kazimierza Wielkiego miasto Sokółów, które zostało powołane przez króla do życia w celu zahamowania rozwoju miasta Skalbmierza, jako konkurencyjny ośrodek miejski. W 1342 r. król odstąpił od jego dalszej budowy na prośbę kanoników kolegiaty skalbmierskiej oraz podległych im mieszkańców miasta Skalbmierza i pozbawił go praw miejskich⁴⁷.

Księga sądowa Uszwi dla Zawady, wyd. A. Vetulani, *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki* (dalej cyt. SPPP), Seria II, Dz. II, t. 1. Wrocław 1957, s. 31.

⁴⁵ Kkk I, nr 180; WAP Kr., Terr. Crac. 2, s. 6; ZDM I, nr 395; LB II, s. 276; por. *Księga sądowa Uszni dla Zawady*, s. 29–31; B. Ulanowski, *O założeniu...*, s. 40, 52, 111–113.

⁴⁶ F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 306–308. Istnienie miasta przetrwało jednak w świadomości mieszkańców Wawrzeńczyc do końca epoki przedrozbiorowej. Zob. J. S. Kozik, M. Wyżga, *Przy wielkiej drodze. Gmina Igołomia – Wawrzeńczyce od wieków średnich do współczesności*, Igołomia-Wawrzeńczyce 2012, s. 50.

⁴⁷ „[...] *oppidum Scarbimiriense in quo antea diebus sabbatis forum esse consueuerat ab antiquis, ex vicinitate oppidi [Sokolów] fuit et est quasi totaliter desolatum et desertum in dampnum ecclesie Scarbimiriensis [...]*”. Kkk I, nr 172; por. S. Romanowski, *Dzieje miasta Skalbmierza*, „Rocznik Muz. Świętokrzyskiego”, t. III, 1966, s. 245 i n.

Krótkotrwały żywot wiodło również miasteczko powstałe na obszarze wsi królewskiej Mszana Dolna, w której Kazimierz Wielki zbudował w 1346 r. kościół i uposażył plebana. Parafia ta powstawała, jak można się domyślać, równoległe z lokacją osady miejskiej, zwanej — wg aktu z 1409 r. — Mieści-
skiem. Nie wiemy dzisiaj, jaki osiągnęło ono poziom rozwoju. Jeszcze w końcu XVI stulecia, jak świadczą źródła kościelne, była żywa tradycja istnienia w Mszanie Dolnej miasteczka, wizytatorzy kościoła w 1595 i 1596 r. nazwali bowiem tę miejscowość: *villa Mszana quondam oppidum*⁴⁸.

Krótko pozostawał miasteczkiem Bydlin koło Olkusza przy drodze do Ogrodzieńca, będący wynikiem szlacheckiej inicjatywy lokacyjnej, a powstały pod zamkiem bydlińskim. W 1404 r. występuje bowiem *Stanislaus civis de Biddlin civitate*, co zwraca uwagę na przeprowadzenie lokacji miasteczka najpóźniej w ostatniej ćwierci XIV stulecia. O miasteczku Bydlinie wzmiankuje jeszcze rejestr poborowy z 1490 r., później śladów miejskości osady już nie spotykamy⁴⁹.

Do interesujących i niejasnych należy także sprawa istnienia miasta pod nazwą Góra Św. Jana, lokowanego w 1417 r. przez klasztor cystersów, niedaleko ich siedziby w Szczyrzycu. Przywilej lokacyjny informuje również o nadaniu osadzie miejskiej jarmarku oraz targu tygodniowego. Terminy tego targu zmieniano później w 1468 i 1519 r., co świadczy o pewnym przynajmniej stopniu zurbanizowania osady. Nie zna jednak miasta Góry Św. Jana Jan Długosz, wymieniający wśród dóbr szczyrzyckich tylko wieś parafialną o tej nazwie, nie rejestrują go też później księgi podatkowe⁵⁰.

Nie wyjaśniony pozostawał dotąd problem miasta Olsztyna (nazywanego też Olsztyńkiem), lokowanego pod zamkiem olsztyńskim koło Częstochowy. Tu zaznamy, że informacje o istnieniu miasteczka z 1442 oraz 1445 i 1462 r. (które przyjęliśmy niegdyś pochopnie za wiarygodne), odnoszą się do całkiem innej miejscowości niż Olsztyn czy Olsztynek małopolski⁵¹. Do-

⁴⁸ „[...] incipiendo a vertice montis, qui dicitur Mieścisko et etiam ubi surrexit rivulus, qui dicitur Głęboki Potok [...]”, *Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego 1302–1453*, oprac. Z. Perzanowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 148; „[...] villa Mszana quondam oppidum”, AV cap. 65, k. 80; t. 7, k. 34.

⁴⁹ F. Kiryk, *Zarys dziejów osadnictwa [w:] Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, s. 68.

⁵⁰ Tenże, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 80–81; por. B PAN Kr., rkps 7113; Zakład Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii UJ, fotografia dyplomu lokacyjnego z 1417 r.

⁵¹ Wiadomości o istnieniu miasta z 1442 oraz dwie kolejne z 1445 oraz 1460 r. okazały się (do wyjaśnienia okoliczności powstania w sąsiedztwie zamku olsztyńskiego osady

piero w 1478 r. podjął się tu lokacji || Paweł ze Szczekocin, starosta zamku i dzierżawca dóbr klucza olsztyńskiego, ale lokacja ta nie wskrzesiła miasteczka, skoro jeszcze w 1534 r. stało w nim tylko 10 domów mieszkańskich, których właściciele korzystali z wolnizny. Możliwe zatem, że około 1534 r. próbowano kolejnej lokacji osady miejskiej⁵².

Nie dające się ściśle określić stadium rozwoju osiągnęło wreszcie miasteczko Czyżówka, o którym akt z 1564 r. mówi, że należało — obok Myślachowic, Wodnej i Sierszy — do włości Jana i Andrzeja Tęczyńskich, stanowiąc *oppidum noviter locatum*. Jest to jednak jedyna wiadomość o miasteczku, gdyż źródła z dalszych lat XVI stulecia i późniejsze traktują Czyżówkę niezmiennie jako osadę wiejską. Nieco dłuższy żywot, jako odrębny ośrodek miejski, wiodło lokowane w 1628 r. przez Annę Lubomirską w obrębie miasta Wieliczki — miasteczko Mierziczka⁵³.

Ustaliliśmy zatem 11 miast w województwie krakowskim, które po dłuższym lub krótszym okresie istnienia zostały w większości zdegradowane do osad wiejskich, a niektóre w ogóle zaginęły.

Zupełnie podobnie było w województwie sandomierskim, na terytorium którego przestały istnieć lokowane na prawie czynszowym i funkcjonujące czas jakiś jako osady miejskie: biskupie Dębno (1343) w pow. radomskim⁵⁴, klasztorne Krzyżanowice (1367) w pow. wiślickim⁵⁵, królewski Brzostek Mały (1394) w pow. pilzneńskim⁵⁶, szlachecki Pińczów (XIV w., zanim nie

miejskiej) zupełnie bezużyteczne. Odnoszą się bowiem nie do Olsztyna lecz wielkopolskiego Wolsztyna (*Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticum selecta*, t. II, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1898, nr 1263, 1288 i por. nr 848). Por. K. Nabiałek, *Średniowieczne dzieje zamku Olsztyn i początki osady Olsztynek*, Studenckie Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. XIII: 2001, s. 134–137.

⁵² MRPS I, nr 1938; t. III supp. Nr 223; t. V nr 5462; B PAN Kr., rps 706 k. 1–2, 5–38; por. KM IV, nr 1432; AGAD, ASK LVI OZ, k. 1–5; ASK LVI OZ, k. 12; WAP Kr., Castr. Crac. Rel. 218 B, s. 2744–2745.

⁵³ AGAD, MK 96, k. 387; por. LB II, s. 46; K. Kubik, *Mierziczka — nieznanne miasteczko w obrębie Wieliczki* [w:] *Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce*, t. VIII, Wieliczka 1979, s. 47–61.

⁵⁴ Kkk II, s. 14; LB II, s. 464; F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 601.

⁵⁵ F. Kiryk, jak wyżej, s. 659–661.

⁵⁶ J. Wyrozumski, *Początki miast w regionie jesielskim* [w:] *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*, red. J. Garbacik, Kraków 1964, s. 77.

nastąpiła powtórna jego lokacja w 1428 r. za sprawą Oleśnickich)⁵⁷, szlachecki Białaczów (XIV w.)⁵⁸ i szlachecka Chotcza w pow. radomskim (1476)⁵⁹, dalej Przytyk w pow. sandomierskim (1463)⁶⁰, Błogie (1510) w pow. opoczyńskim⁶¹, Rembów (połowa XVI w.) w pow. sandomierskim⁶², Skotniki (1577) w pow. opoczyńskim⁶³, Dębno w pow. wiślickim (1591)⁶⁴ oraz prawdopodobnie Wojsław (XV w.) w pow. pilzneńskim⁶⁵.

Także na obszarze województwa lubelskiego spotykamy kilka miast ze-
pchniętych poprzez niedorozwój gospodarczy i demograficzny do rzędu
osad wiejskich. Należał do nich Budzyń, wzmiankowany w 1531 i 1552 r. jako
oddzielne miasteczko, lokowany przez Kazanowskich na gruntach królew-
skiego miasta Radzyna, z którym połączył się zabudową w dalszych dzie-
sięcioleciach XVI w., stanowiąc wg zapiski sądowej z 1559 r. *oppidum novum*
w stosunku do dawnego centrum Radzyna czyli *oppidum antiquum*. Jeszcze
w 1580 r. rozróżniano oba te miasteczka. Źródła późniejsze jednak rejestru-
ją tylko miasto Radzyń⁶⁶.

Analogicznie przedstawia się sprawa Nowego Parczewa lokowanego
przed 1543 r. przez Jana Tęczyńskiego, wojewodę sandomierskiego, na grun-
tach miejskich królewskiego || miasta Parczewa, przeprowadzona ze szkodą
mieszkańców tego ostatniego oraz ze szkodą skarbu królewskiego. Nowy Par-
czew istniał także krótko, wchłonięty został niebawem przez dawne miasto⁶⁷.

⁵⁷ F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 771; J. Małecki, *Zarys dziejów Pińczowa...*, s. 16.

⁵⁸ LB I, s. 366 i por. s. 365, 376, 377; AGAD, perg. 4140, 6766; AKRSW 2165 a, k. 7; *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. V, Lwów 1902, s. 15; MRPS IV, supp. 895.

⁵⁹ F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 584.

⁶⁰ Tamże, s. 789–790.

⁶¹ ASK I, ks. 10, k. 110, 367; por. ks. 51, k. 49; ks. 103, k. 18; ks. 83, k. 32; ŻD, XIV s. 293.

⁶² F. Kiryk, „Rozwój urbanizacji Małopolski...”, s. 806; por. AKRSW 2165 d., k. 13–18; Ks. J. Wiśniewski, *Dekanat ilżecki*, Radom 1909–1911, Monumenta, s. 113–120; *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. I, s. 535.

⁶³ ŻD XIV s. 295.

⁶⁴ ASK I, ks. 7, k. 712; AKRSW 2165 d., k. 115–116; Ks. J. Wiśniewski, *Dekanat ilżecki*, s. 112–120.

⁶⁵ Jerzy Ossoliński, *Pamiętnik*, wyd. W. Czapliński, Warszawa 1976, s. 26.

⁶⁶ F. Kiryk, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny...*, s. 127.

⁶⁷ Tamże, s. 151.

Nie udało się wreszcie zachować praw miejskich Bystrzycy, lokowanej niedaleko Lublina nad rzeką o tej samej nazwie przed 1582 r. Stanowiła ona wówczas słabo rozwinięte miasteczko szlacheckie (Kijeńskich), niedługo później zupełnie podupadłe i zdegradowane do roli osady wiejskiej⁶⁸.

Przy Budzynie i Nowym Parczewie dotknęliśmy zagadnienia konkurencyjnych w stosunku do królewskich osad miejskich — miasteczek szlacheckich, lokowanych w celu przechwytywania dochodów miejskich przez królewskich starostów i dzierżawców. Jest to kolejne zagadnienie w badaniach nad dawną siecią miejską, występujące nie tylko na obszarze Małopolski i odnoszące się niekoniecznie tylko do miast królewskich. Już przykłady wspomnianego w tym szkicu królewskiego miasta Sokołowa wobec kościelnego Skalmierza, czy Brzostka Małego wobec klasztornego miasta Brzostka — świadczą o tym, że lokacje miast konkurencyjnych stosowali w pewnych warunkach również królowie polscy. Najczęściej jednak takie ośrodki miejskie lokowało możnowładztwo i szlachta. Egzemplifikacją tych tendencji może być lokacja firlejowskiego Baranowa tuż przy należącym do Kłoczowskich i położonym po drugiej stronie rzeki Wieprz miasteczku Drążgowie w pow. stężyckim⁶⁹. Świadczą one dobitnie, że przy zakładaniu owych osad miejskich szlachta kierowała się rzadko głębszymi pobudkami gospodarczymi. Dzięki tym tendencjom wzrastała właśnie liczba nieudanych lokacji miejskich, dalej liczba miasteczek słabo rozwiniętych, które wkrótce zanikły, a wreszcie liczba miasteczek o rolniczo-hodowlanej strukturze gospodarczej, które zdołały utrzymać prawa miejskie, pozostając faktycznie osadami wiejskimi; tymi ostatnimi w pracy niniejszej nie zajmujemy się.

Wracając do tematu należy stwierdzić, że na omawianym terenie zarejestrowaliśmy w sumie 26 miast zanikłych. Razem z lokacjami nieudanymi (18) daje to na obszarze Małopolski ponad 40 lokacji chybionych, a z 23 translacjami miast — 67 lokacji miejskich, po których miasta nie rozwinęły się na trwałe.

* * *

Przystępując do zestawienia danych liczbowych o sieci miejskiej w Małopolsce do połowy XVII w., ustalonych na podstawie badań szczegółowych

⁶⁸ Tamże. s. 129.

⁶⁹ Tamże. s. 108, 125; A. Wyrobisz, *Polityka Firlejów wobec miast...*, s. 582–583.

nad przebiegiem urbanizacji kraju, pragnę zaznaczyć, że dotyczą one lokacji miejskich w rozbiciu na poszczególne wieki i poszczególne województwa wraz z zaszeregowaniem własnościowym zakładanych miast. Przedstawiam to w tabeli, odbijającej interesujący obraz powstawania małopolskich ośrodków miejskich od strony ilościowej i własnościowej oraz odzwierciedlającej — nierównomierny w poszczególnych wiekach — wysiłek osadniczy czynników feudalnych, zainteresowanych w przeprowadzaniu lokacji miast.

Sumując cyfry podane w tabeli łatwo zauważyć, że na ziemiach Małopolski przeprowadzono do połowy XVII w. 284 lokacje miejskie, z których 99 przypadało na województwo krakowskie, 140 na sandomierskie, a 45 na województwo lubelskie.

Najwcześniej, bo już w XIII i XIV stuleciu zostały zurbanizowane ziemie województwa krakowskiego, tu także występuje największy procent lokacji monarszych i lokacji udanych. Bardziej było zróżnicowane pod tym względem województwo sandomierskie, na obszarze którego w XIII i XIV w. przeprowadzono 64 lokacje, ale nie stanowią one nawet połowy wszystkich lokacji miejskich na tym terenie, gdyż od XV do połowy XVII stulecia lokowano tu jeszcze 76 miast. Wyraźnie mniejszy był na obszarach Sandomierszczyzny procent miast królewskich, ponieważ zasadzono ich tylko 30, przy 75 lokacjach miast szlacheckich. Tu spotykamy wreszcie największą liczbę lokacji nieudanych. ||

383

Tabela 1. Lokacje miejskie w Małopolsce do połowy XVII wieku

data lokacji	woj. krakowskie			woj. sandomierskie			woj. lubelskie		
	liczba miast			liczba miast			liczba miast		
	królew- skich	ducho- wień- stwa	szlachty	królew- skich	ducho- wień- stwa	szlachty	królew- skich	ducho- wień- stwa	szlachty
XIII w.	17	8	—	8	9	1	—	—	—
XIV w.	39	5	14	20	14	12	4	—	—
XV w.	1	1	4	1	9	20	4	2	9
XVI w.	—	1	5	1	3	37	3	1	22
XVII w.	—	1	3	—	—	5	—	—	—
Ogółem	57	16	26	30	35	75	11	3	31

Najpóźniej urbanizowało się województwo lubelskie, bo właściwie dopiero w XV i XVI stuleciu, tak jak zresztą i północno-wschodnie połacie Sandomierszczyzny. Zakładano tu miasta w okresie osłabienia, a potem całkowitego załamania gospodarki czynszowej na wsi, kurczenia się rynków regionalnych i lokalnych, stopniowego nawrotu do gospodarki naturalnej. Zmiany te musiały wpłynąć niekorzystnie na rozwój miasteczek, których większość nie osiągnęła rangi ośrodków produkcji rzemieślniczej i wymiany handlowej. W województwie lubelskim też liczba lokacji królewskich była aż trzykrotnie niższa (ogółem 11) od liczby lokacji szlacheckich (ogółem 31).

Należy zauważyć, że w XIII i XIV stuleciu wybitną rolę w urbanizacji Małopolski odegrała monarsza inicjatywa osadnicza oraz — ale w zakresie zdecydowanie mniejszym — czynnik kościelny, natomiast od XV do XVII w. zainteresowanie w przeprowadzaniu lokacji miejskich było głównie ze strony możnowładztwa i szlachty, przejawiane zresztą na tych terenach, które te warstwy społeczne uzyskały z nadań królewskich. Stanowiły je w większości obszary kresowe Sandomierszczyzny oraz — atrakcyjne zwłaszcza po unii Polski z Litwą — ziemie Lubelszczyzny.

Jak się przedstawia sprawa realizacji zestawionych w niniejszej pracy lokacji, to znaczy zagadnienie: ilu miastom dały one rzeczywiście początek? Nielatwo dać na to odpowiedź ścisłą.

Eliminując z rejestru 284 lokacji miejskich w Małopolsce wszystkie lokacje nieudane oraz miasta zanikłe, w tym też miasta, które upadły na skutek translacji (czyli tzw. Stare Miasta) — możemy podać, że na ziemiach Małopolski właściwej było do połowy XVII w. 217 osad posiadających prawo miejskie. W rozbiciu na województwa przedstawiało się to następująco:

Tabela 2. Lokacje miejskie i miasta w Małopolsce do połowy XVII wieku

województwo	liczba lokacji miejskich	liczba miast
krakowskie	99	75
sandomierskie	140	106
lubelskie	45	36
ogółem	284	217

Ile z owych 217 osad posiadających prawo miejskie było miastami naprawdę, to już inny problem. W tym krótkim szkicu nie możemy rozpatrzyć zagadnienia stosunku liczby do jakości owych miast. Musimy pozostawić je na razie na planie dalszym.

|| POCZĄTKI MIAST W REJONIE ŚRODKOWEGO BIEGU WISŁOKA (FRYSZTAK, WIELOPOLE SKRZYŃSKIE, STRYZÓW, CZUDEK I NIEBYLEC)

101

Obszar po obu stronach środkowego biegu Wisłoka stanowił część pogranicza małopolsko-ruskiego, położonego na styku ziemi bieckiej, pilzneńskiej, przemyskiej i sanockiej. Był to teren pod względem osadniczym atrakcyjny, piękny, w miarę dostępny i uposażony w stosunkowo niezłe gleby, stanowiące dogodne warunki pod uprawę roli i hodowlę¹. Pod względem geograficznym obszar ten stanowi część Podkarpacia i wchodzi w partii północnej w Pogórze Dynowskie (Wielopole, Czudec, Niebylec), a w południowej (Frysztak, Strzyżów) w charakteryzujące się różnorodnością rzeźby terenu Pogórze Strzyżowskie². Najdawniejsze punkty osadnicze wyznaczały tu: wczesnośredniowieczny gród w Czudcu, grodzisko w Szufnarowej pod Wielopolem Skrzyńskim po lewej, a grodzisko w Lubeni po prawej stronie Wisłoka oraz grodzisko w Łączkach Jagiellońskich, niedaleko Frysztaku³.

Naturalnym spoiwem tego obszaru były wody Wisłoka, rzeki w tym rejonie spławnej⁴. Nad jego korytem został wykształcony stary trakt lądowy, łączący Krosno i zachodnią część ziemi sanockiej z Rzeszowem i przebiega-

¹ Por. B. Dobrzański i A. Nipanicz, *Mady w dolinie Wisłoka*, w: *Annales UMCS. Sectio B.*, vol. IV, s. 117–132; A. Dylikowa, *Geografia Polski. Krainy geograficzne*, Warszawa 1973, s. 73.

² Por. *Geomorfologia Polski*. Praca zbiorowa pod red. M. Klimaszewskiego, t. I. Warszawa 1972, s. 61–64.

³ *Mapa grodzisk w Polsce*. Praca zbiorowa pod red. W. Antoniewicza i Z. Wartołowskiej, Wrocław–Warszawa–Kraków 19643 s. 67 i mapa kwadrat VI, I, nr 4, 5, 6, 7.

⁴ Zob. *600 lat Tyczyzna*. Praca zbiorowa pod red. T. Kowalskiego, Rzeszów 1973, s. 29.

jącym przez Rzeszów szlakiem ruskim⁵. Droga nadwisłocka miała też nie-
mniej dawne połączenie z traktem na Sandomierz, o czym może świadczyć
fakt, że w 1412 roku zdążający ku Sandomierzowi kupcy krośnieńscy, zostali
zwolnieni od cła stryżowskiego⁶. Nad tą drogą, przebiegającą doliną Wisło-
ka, wyrósł właśnie wczesnośredniowieczny gród, a następnie zamek czudec-
ki, zaś w XIV i XV wieku zostały osadzone takie miasta, jak Frysztak, Stry-
żów || i Czudec. W XIV stuleciu istniały zapewne połączenia o charakterze
lokalnym, łączące Wielopole z traktem nadwisłockim oraz Konice i Pstrago-
wą na Czudec, a może też drogą przez Szufnarową w kierunku Wiśniowa,
a także drogą w kierunku Ropczyc doliną Brzeźnicy (Wielopolki). Przywilej
dla rzeźników krakowskich z 1430 roku, zezwalający im pędzić woły z zie-
mi sanockiej przez Krosno z ominięciem Sandomierza oraz drugi przywilej
z 1451 roku, na podstawie którego wolno im było gnać stada wołów i by-
dła przez Krosno na Frysztak, poświadcza połączenie osad zachodniej czę-
ści ziemi sanockiej oraz okolic Frysztaku z Krakowem, najprawdopodobniej
bezpośrednie przez Pilzno, z ominięciem Ropczyc. Była to droga dawno ist-
niejąca, o wiele wcześniej niż sam Frysztak, a strzegł jej w okolicy Krosna,
wzmiankowany w 1348 roku, zamek odrzykoński⁷, przedłużenie zaś w kie-
runku Rzeszowa zamek czudecki. Domyślać się należy również, powstają-
cej z postęпами osadnictwa nad środkowym Wisłokiem, gęstej sieci dróg lo-
kalnych, w tym również połączenia wsi Jawornik z drogą z Domaradza do
Stryżowa oraz w kierunku północnym drogi z Jawornika do Czudca. Nad
tym połączeniem właśnie, na gruntach wsi Jawornika, lokowano z począt-
kiem XVI wieku miasteczko Niebylec.

Można wyrazić pogląd, że już w czasach pierwszych lokacji w rejonie środ-
kowego Wisłoka istniała tu wykształcona i stosunkowo dogodna sieć dróg łą-
dowych. Wykorzystywano też najprawdopodobniej spławne wody Wisłoka.

Wiadomo jednakże, że warunki dla intensywniejszej akcji osadniczej na
omawianym terenie zostały stworzone dopiero po przyłączeniu przez Kazi-
mierza Wielkiego Rusi Czerwonej do Polski⁸, kiedy ziemie nad środkowym

⁵ A. Fastnacht, *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340–1650*, Wrocław 1862, s. 51–53 i mapa.

⁶ Zob. charakterystykę Stryżowa w niniejszej pracy.

⁷ A. Fastnacht, j.w., s. 52.

⁸ Por. K. Skowroński, *Osadnictwo nad Wisłoką w XIV w.* [w:] *Mediaevalia*, Warszawa 1960, s. 136 i in.

Wisłokiem przestały być terytorium kresowym. Nastał potrzebny dla rozwoju gospodarczego spokój, polepszyły się warunki osadnictwa wiejskiego, a zasiedlany coraz gęściej teren dopominał się o środki wymiany handlowej, czyli o osady typu miejskiego. W szerszym zakresie zmiany te były powiązane z intensywnym na ziemiach polskich w XIV i XV wieku rozwojem gospodarki towarowej na wsi i w miastach, z aktywizacją górnictwa i hutnictwa na obszarach kraju wyposażonych w bogactwa mineralne. Tych ostatnich brakowało w rejonie środkowego Wisłoka, dlatego też nie rozwinęła się tu jakakolwiek gałąź przemysłu wydobywczego i hutniczego i nie powstała żadna osada oparta o ten przemysł. Czynniki sprawcze rozwoju gospodarczego tkwiły tu wyłącznie w gospodarce rolno-hodowlanej i leśnej, prowadzonej intensywnie przez ludność wiejską.

Podstawowy czynnik miastotwórczy stanowiło tu więc przede wszystkim osadnictwo wiejskie. Jego zakres w XIV stuleciu, wobec niepełnych danych źródłowych i braku szczegółowych badań, nie jest w tej chwili w pełni uchwytany. Pewne jest jednak, że było to osadnictwo w porównaniu do innych rejonów ziemi pilzneńskiej, czy bieckiej, stosunkowo późne, nie wybiegające wstecz, wyjąwszy wymienione już osady grodowe, poza drugą połowę XIII wieku. Poświadczają to walnie dane dotyczące organizacji Kościoła. W pierwszej ćwierci XIII wieku sieć parafialna na omawianym terenie była || dopiero w stadium początkowego rozwoju, podporządkowana dekanatowi leśnemu w Dębicy, sąsiadującemu z parafiami nad Jasiołką i Wisłoką dekanatu zręcińskiego⁹. Ze spisów świętopietrza wiemy, iż najstarsza parafia na omawianym terenie funkcjonowała w Czudcu, gdzie w 1325 roku pracę duszpasterską prowadził pleban Dominik, oraz parafia w Strzyżowie, ale ta ostatnia pojawia się w rejestrach świętopietrza dopiero w latach 1335–1342, co świadczy, że była niewątpliwie młodsza od parafii czudeckiej¹⁰. Spisy owe nie wymieniają kościoła w Wielopolu Skrzyńskim, ani w pobliskich Konicach, dostarczając dowodu, że lokacja tego miasta została zapoczątkowana zapewne nie wcześniej niż na przełomie lat trzydziestych i czterdziestych XIV wieku. Parafia frysztacka, tak jak wielopolska, wzrastała równolegle z osadą miejską,

103

⁹ *Monumenta poloniae Vaticana*, t. I, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913; (dalej cyt.: MV) s. 157, 375 i por. s. 135, 206, 295 i in.

¹⁰ Tamże, s. 157, 375.

jej początki nie wyprzedzają więc — jak postaram się dowieść przy ustalaniu chronologii narodzin miasta Frysztaku — lat sześćdziesiątych XIV stulecia.

Gęstniejąca w pierwszej połowie XIV wieku nad środkowym Wisłokiem sieć osad wiejskich była rezultatem akcji osadniczej, postępującej od Czudca, doliną Wisłoka, ku południowi, prowadzonej przez własność rycerską i monarszą, a także w rejonie Wielopola Skrzyńskiego przez własność kościelną. Wynikiem polityki gospodarczej Kazimierza Wielkiego była lokacja Frysztaka, polityki zaś rodów szlacheckich powstanie pozostałych ośrodków miejskich, a więc Strzyżowa, Czudca i Niebylca, a najprawdopodobniej także Wielopola Skrzyńskiego. Ten ostatni pod względem geograficznym należy wprowadzić do dorzecza Wisłoki i rozłożony jest nad Brzeźnicą (Wielopolką), ale bliskość Czudca, Strzyżowa oraz Frysztaku daje możliwość rozpatrywania przeszłości tego miasteczka razem z pozostałymi ośrodkami miejskimi, zwłaszcza, że jego początki, tak jak Frysztaku, należą do szczególnie skomplikowanych i trudnych do wyjaśnienia.

Nawarstwiło się wokół narodzin tych miast wiele nieporozumień, a nawet oczywistych błędów, od których niewolne są wydane przed dziesięć laty „Miasta polskie w tysiącleciu”¹¹. Dotyczy to zwłaszcza Frysztaku, którego początki łączył J. Krzyżanowski¹² z falsyfikatem z 1277 roku, co powtórzył zresztą niedawno B. Kumor¹³. Natomiast o początkach Wielopola Skrzyńskiego jako ośrodka miejskiego, nie wiadomo do tej pory właściwie nic, a autor omawiający dzieje tej miejscowości w „Miastach polskich w tysiącleciu” dał rzadki wyraz swojej niekompetencji badawczej. Nie lepiej przedstawia się, niestety, stan dotychczasowej wiedzy o Czudcu, Strzyżowie oraz Niebylcu (miasteczku o niezwykle słabym stopniu urbanizacji), o których nie opublikowano rzeczowych informacji i nie ustalono czasu ich narodzin, chociaż było to możliwe w sto- || sunku do Czudca i Niebylca, a w przybliżeniu też do Strzyżowa¹⁴. Posiadamy więc wystarczający powód do zajęcia

¹¹ *Miasta polskie w tysiącleciu*. Praca zbiorowa pod red. M. Siuchnińskiego. Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 394.

¹² J. Krzyżanowski, *Polityka miejska Bolesława Wstydliwego*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. II. Kraków 1938, s. 389.

¹³ B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki*, [w:] *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, t. IX. Lublin 1964, s. 202.

¹⁴ *Miasta polskie w tysiącleciu* j.w., t. II, s. 346, 372, 390.

się dziejami tych miast w najstarszym okresie ich rozwoju. Były to miasteczka małe, należące do włości szlacheckich oraz częściowo (Fryszak) do dóbr klasztornych, a więc ośrodki miejskie mało dotąd znane, chociaż stanowiące większość wśród naszych miast okresu staropolskiego.

Należy jednak zaznaczyć, iż badania nad ich przeszłością należą do szczególnie trudnych, zwłaszcza że staje tu na przeszkodzie dotkliwy brak źródeł. Wystarczy stwierdzić, że nie dochowały się do naszych czasów księgi miejskie jakiegokolwiek z tych miast z okresu pierwszych wieków ich istnienia¹⁵, dysponujemy zaledwie zdekompletowanym materiałem aktowym, odnoszącym się do ich najdawniejszej historii.

Artykuł niniejszy jest więc rezultatem wysiłku zmierzającego ku zebraniu wszelkich danych źródłowych o owych miastach do końca XVI wieku oraz interpretacji tych danych. Dotkliwy niedostatek źródeł nie pozwolił też na silniejsze powiązanie losów tych pobliskich miejscowości i sprawił, że dzieje każdego z nich trzeba było rozpatrzeć oddzielnie.

Fryszak

Brak wzmianki o Fryszaku na liście posiadłości klasztoru koprzywnickiego wyszczególnionych w dokumencie Leszka Czarnego z 1284 roku, a parafii fryszackiej w spisach świętopietrza z XIV w.¹⁶, poddaje w wątpliwość wiarygodność przynajmniej tej części dyplomu Bolesława Wstydlivego dla klasztoru cystersów w Koprzywnicy z 1277 roku, która wymienia wśród włości tego konwentu Fryszak oppidum¹⁷. O autentyczności dokumentu z 1277 roku powątpiewano od dawna¹⁸, ale nie brakło historyków, którzy na jego podstawie starali się ustalić narodziny miasteczka oraz parafii fryszackiej¹⁹. W istocie rzeczy pewną i bezpośrednią informację o istnieniu osady przynosi dopiero dyplom królowej Elżbiety z 1374 roku, dokumentujący nada-

¹⁵ Archiwum miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego (dalej cyt.: WAP Kr.), Varia 99.

¹⁶ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej cyt. KM), t. I. Wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, s. 123; MV I-II, zob. indeks.

¹⁷ KM I, s. 110.

¹⁸ K. Potkański, *Lechici, Polanie, Polska*, [w:] Wybór pism, Warszawa 1965, s. 627.

¹⁹ Por. J. Krzyżanowski, *Polityka miejska*, j.w., s. 389.

nie klasztorowi koprzywnickiemu *oppidum dictum Freinstat... nec non duas villas sibi adiacentes videlicet Glinnyky et Cobyle*, za zabrane niegdyś cystersom (*minus iuste*) przez Kazimierza Wielkiego Jasło²⁰. W akcie tym nie spotykamy żadnego śladu wcześniejszej przynależności Frysztaku do klasztoru koprzywnickiego, co utwierdza w przekonaniu, że nie był on dotąd włością cysterską, zresztą — gdyby było inaczej — nie mógłby stanowić rekompensaty za utracone Jasło, a tylko kolejny obiekt polityki rewindykacyjnej || klasztoru. W 1375 roku Kondrad, opat koprzywnicki, nadał Janowi, synowi Bertolda i niejakiemu Harbardowi wójtostwo we Frysztaku oraz sołectwa we wsiach, należących do tego miasta, mianowicie zaś w Gliniku, Kobylem, a także w świeżo lokowanych Przegorzale i Bartoszowych Łąkach²¹. Z aktu tego nadania wynika, że miasto osiągnęło zaledwie początkowe stadium lokacji, skoro pozostawiono mieszkańcom jeszcze 11 lat wolnizny od ciężarów, a wójtowie musieli dopiero budować młyny i inne obiekty miejskie. Wiadać z tego, że początek zasadzania się miasta przypadł na końcowe lata rządów Kazimierza Wielkiego, a jego założenie, jak zobaczymy, odbyło się za zezwoleniem, a nawet z inicjatywy króla.

Możemy bowiem określić ściśle chronologię i okoliczności powstania miasta Frysztaka. Zachowały się mianowicie dwa dyplomy Kazimierza Wielkiego, jeden z 1352 roku, zezwalający na lokację na prawie niemieckim wsi Kobyle oraz drugi z 1366 roku, zezwalający na lokację miasta na obszarze owej wioski o nazwie Wisłok²². Fakt, że owo Kobyle (a także Glinik) należało w 1374 roku jako wieś miejska do Frysztaku, zwraca uwagę, że, albo miasto Wisłok (mimo zezwolenia na lokację z 1366 r.) nie zostało zasadzone w ogóle, albo rzeczywiście stanęło obok lokowanej w 1352 roku wsi, ale już przed 1374 rokiem przyjęło nazwę Frysztak. Za tą drugą ewentualnością przemawia przede wszystkim fakt, że obie osady stanowiły w XIV wieku, tak jak stanowią i dzisiaj, miejscowości stykające się ze sobą i jedynie wody Wisłoka oddzielają lewobrzeżny Frysztak od prawobrzeżnego Kobyla. Argumentem kolejnym przemawiającym, za identycznością miast Wisłok i Frysztak jest stwierdzenie, zawarte w obu przytoczonych dokumentach lokacyj-

²⁰ KM III, s. 281; Joannis Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* (dalej cyt.: LB), t. III. Cracoviae 1864, s. 390.

²¹ KM III, s. 283–285.

²² KM III, s. 83–195.

nich Kobyla i Wisłoka, że osady te mają się rozłożyć po obu stronach rzeki Wisłok: wieś 1352 roku na obszarze 60-ciu, a miasto w 1366 roku na obszarze 200 łanów frankońskich. Wieś Kobyle skoncentrowała później swą zabudowę na prawym brzegu rzeki, miasto zaś zaczęło lokować na lewym, na północ od wsi Glinik, późniejszego przedmieścia Frysztaku. Warto także zwrócić uwagę na zgodność szczegółów topograficznych w dokumencie lokacyjnym Kobyla z 1352 roku, w zezwoleniu na lokację miasta Wisłok z 1366 roku i w kontrakcie wójtowskim dla Frysztaku z 1375 roku. W 1375 roku zezwolił król lokować ową wieś *ex utraque parte fluvii Wisłok... in pratis dictis Pogorzala et in pratis Brachossi, nomen ville Kobyla imponendo*; zezwolenie na lokację miasta Wisłok z 1366 roku mówi, że miało się ono rozłożyć *in villa dicta Cobyle ex utraque parte fluvii dicti Wisloc, incipiendo a Pogorzala usque ad villam Lanczke Porambi*; natomiast przywilej wójtowski dla Frysztaku z 1375 roku stwierdza, że (*eadem*) *civitas extitit fundata in pratis nostris nomine Przegorzala et Barthossowe lanky*²³ Również stosunki kościelne potwierdzają stanowisko, że zezwolenie królewskie z 1366 roku na założenie miasta Wisłok dotyczyło Frysztaku. Już w dokumencie z 1352 roku dla wsi Kobyla jest mowa o uposażeniu przez króla parafii łanem roli, a w dyplomie z 1366 roku czytamy, że król przeznaczył *pro ecclesia ibidem fundata... tres mansos*, z czego wynika, że kościół || już istniał i powstał okręg parafialny. Czy stał na lewym czy na prawym brzegu Wisłoka, dzisiaj nie wiemy, ale późniejsze źródła nie wzmiankują o translacji parafii z Kobyla do miasta Frysztaku, ani nie przekazują informacji o kościele czy nawet kaplicy w Kobylu. Należy więc przyjąć, że stanął ów kościół w lewobrzeżnej części wioski, zamienionej niebawem na miasto. Należy jeszcze dodać, że w zezwoleniu Kazimierza Wielkiego z 1366 roku na lokację miasta Wisłok jest mowa o 20 latach wolnizny dla osadników, zaś w dokumencie wystawionym w 1372 roku dla wójtów Frysztaku — jak wiemy — tylko o 11 latach wolnizny. A więc i ten szczegół o wolniznie identyfikuje miasto Wisłok z Frysztakiem, gdyż od 1366 do 1375 roku upłynęło 9 lat, a więc do zakończenia wolnizny w 1375 roku musiało brakować jeszcze 11 lat, co podkreśla właśnie dyplom z 1375 roku. Warto nadmienić z kolei, że innym ważkim argumentem za stanowi-

²³ KM III, s. 283; por. R. Grodecki, *Studia nad dziejami gospodarczymi Polski XII w.* „Kwartalnik Historyczny” (dalej cyt.: KH). R. 29: 1915, s. 260.

skiem, że Frysztak w czasie lokacji był określany jako miasto Wisłok, jest notatka, zamieszczona przez wydawcę dokumentu z 1366 roku w „Kodeksie dyplomatycznym Małopolski”, że dyplom ów został na prośbę Michała Pietrzyckiego, burmistrza Frysztaka, w końcu XVIII wieku — oblatowany jako przywilej lokacyjny tego miasta, w księgach grodu bieckiego²⁴.

Przytoczone dane nie pozostawiają żadnych wątpliwości, że początki miasta Frysztaku sięgają 1366 roku i że mamy tu do czynienia z lokacją na surowym korzeniu. Nazwę Frysztak nadał miastu jego zasadzca, Handzlinus Rench, a może pierwsi, a więc najprawdopodobniej obcy etnicznie osadnicy. W 1374 roku dokument królowej Elżbiety określa go jako *oppidum Frienstat*²⁵.

Wracając do kontraktu wójtowskiego z 1375 roku należy podkreślić, że klasztor koprzywnicki zredukował obszar, na którym miało pierwotnie powstać miasto z 200 do 100 łanów frankońskich oraz pola wójtowskie z 12 do 8 łanów. Mimo tego nowi wójtowie zasadzcy, a więc wspomniani już Jan, syn Bertolda i niejaki Harbardo, mogli doprowadzić rozpoczętą w 1366 roku lokację miasta do końca w dogodnych warunkach. Otrzymali bowiem ze 100-łanowego obszaru, na którym rozłożyło się miasto, aż 8 łanów frankońskich roli, położonej częściowo pod miastem, dalej, obszar nad Wisłokiem, zwany Kąty, z którego byli zobowiązani płacić 1 wiardunek rocznie kościołowi parafialnemu frysztackiemu, następnie obszar zwany Nawsie i tyle łąk, ile zdołają wykarczować i wyrobić. Dochodziły do tego czynsze z kramów sukiennych, szewskich, krawieckich, z jatek mięsnych i chlebowych oraz ze wszystkich innych rzemiosł; posiadali też łąźnię, na poczet której każdy mieszczanin płacił rocznie po 4 grosze, a wreszcie wyłączne prawo budowy młynów i zakładania sadzawek rybnych oraz zwykłe czynsze wójtowskie od mieszkańców miasta, od kar sądowych oraz tzw. progowe od mieszczan. Źródło informuje nas dalej, że mieszczanie otrzymali pół łanu roli na pastwiska oraz o tym, że we Frysztaku miał powstać sąd wyższy prawa niemieckiego dla włości klasztoru koprzywnic- || kiego²⁶. W 1392 roku król na prośbę opata koprzywnic-

²⁴ WAP Kr., Castriensia Cracoviensia Relationes 281, s. 891.

²⁵ Por. KM III, s. 83, 195–196, 281, 283; K. Potkański, *Jeszcze sprawa restytucji*, [w:] *Lechici, Polanie, Polska*, j.w., s. 626; K. Skowroński, *Z dziejów osadnictwa* s. 148; S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego wsi i miast małopolskich XIV–XV w.*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 185; B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki*, j.w., s. 202, 207.

²⁶ KM III, s. 283–285.

kiego zezwolił na zorganizowanie tego sądu wyższego prawa niemieckiego (magdeburgskiego) specjalnym dokumentem. Składał się on z wójta frysztackiego i sołtysów okolicznych wsi dla całej włości klasztoru²⁷.

W 1382 roku wójtostwo dziedziczne we Frysztaku dzierżył Mikołaj i jego bratankowie: Piotr i Nieczko, równocześnie dziedzice sołectwa raclawskiego oraz libuskiego²⁸. W latach 1408–1420 wójtostwo frysztackie należało do wójta Dobiesława, w 1429 roku do Jana, byłego wójta kołaczyckiego, a w latach 1432–1450 do szlachetnego Jana, dziedzica Cieszyny; w drugiej połowie XV wieku wójtostwo to posiadali: Mikołaj Frysztacki, następnie bracia: Mikołaj i Jan (1492) oraz Bartłomiej (1496) Frysztaacy, dziedzice Cieszyny, a wreszcie Mikołaj, Jan i Paweł, bracia rodzeni z Frysztaku i Przybówki²⁹. W 1536 roku wójtostwo frysztackie obejmowało 3 łany roli, zamek (z pewnością dwór), folwark, kmiecia na łanie, 2 zagrodników, 2 młyny, czynsz w wysokości 7 grzywien z jatek rzeźniczych, piekarskich i szewskich, łąnię, karcznię, młyn i 2 pastwiska³⁰.

W XVI wieku Frysztaacy posiadli dziedzicznie również całe miasto. Już w 1509 roku król zezwolił Mikołajowi Frysztackiemu, na prośbę Mikołaja Kamienieckiego, wojewody krakowskiego, wykupić z rąk opata koprzywnickiego miasto Frysztak i wieś Glinik³¹. Do transakcji tej jednak nie doszło, gdyż dopiero w 1527 roku Paweł Frysztacki przeprowadził z klasztorem zamianę wsi Kozłówek i Oporówkę w powiecie pilzneńskim na miasto

²⁷ KM IV, s. 38–39 i por. s. 71.

²⁸ WAP Kr., Castriensia Bieciensia 1, s. 5–6.

²⁹ WAP Kr., Castriensia Bieciensia 2, s. 280, 408; Terrestria Bieciensia 1A, s. 272; Terr. Biec. 4, s. 139; Sąd Wyższy Prawa Magdeburgskiego dalej cyt.: (SWPM) I/8, s. 166; Terrestria Pilnsensia (Terr. Pilsn). 3, s. 92–93, 261–262, 330; t. 18, s. 69; t. 20, s. 52, 227, 229; t. 21, s. 38, 279, 284, 285, 287, 308, 325, 248, 279, 571; t. 24, s. 3, 169, 208, 210, 255, 329, 333, 394, 503, 518, 535; t. 34, s. 235, 248, 363, 534, 542, 557, 558, 627; Biblioteka PAN w Krakowie, (dalej cyt.: BPAN Kr.), rkps 2615, k. 464, 505; *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki* (dalej cyt.: SPPP), t. IX. Kraków 1889, nr 184, 195; Zbiór dokumentów małopolskich (dalej cyt.: ZDM), t. III. Wyd. S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, nr 627, 814, 820.

³⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej cyt.: AGAD), ASK LIV, ks. 12, k. 25–26; A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Małopolska*, t. IV (dalej cyt.: Mał. IV) [w:] *Źródła dziejowe*, t. XV. Warszawa 1886 s. 535.

³¹ *Matricularum regni Poloniae summaria* (dalej cyt.: MRPS), t. IV, Wyd. T. Wierzbowski. Varsoviae 1910, nr 560.

Frysztak i wieś Glinik. W źródłach późniejszych Paweł Frysztacki występuje jako dziedzic miasta³².

Rozłożyło się ono dogodnie nad dawną drogą lądową nad Wisłokiem, biegnącą z Krosna przez Strzyżów do Rzeszowa. W 1429 roku jechał tym traktem z Rusi przez Jarosław, Łańcut, Frysztak na Węgry cesarz Zygmunt Luksemburski³³. Przed 1510 rokiem przeniesiono do Frysztaku komorę celną z Wojnicza i tu ściągano cło wojnickie: *theloneum* || *illud Woynicense in Frysztak translatum*³⁴, zaś w 1515 roku król ustanowił na rzecz Pawła Frysztackiego, z racji zbudowania przezeń mostu na Wisłoku, cło mostowe, przynoszące dochody zwłaszcza od stad przeganianego przez Frysztak bydła i trzody³⁵.

Życia gospodarczego miasta nie potrafimy bliżej scharakteryzować. Niedostatek źródeł jest tu przeszkodą nie do przezwyciężenia. Zachowały się jednak nieliczne ślady oddziaływania na rzemiosło frysztackie cechów krakowskich, a nawet ściągania miejscowych majstrów przez rękodzielnictwo stołeczne³⁶. Źródła z XVI wieku zarejestrowały we Frysztaku dwa młyny dziedziczne i przynoszące wójtowi 7 grzywien rocznie jatki rzeźnicze, piekarskie, szewskie oraz łaźnię. W 1581 roku w podzielonym pomiędzy sześciu dziedziców miasteczku wykazano 20 rękodzielników, 6 komorników i gorzelnika³⁷. Z rejestrów celnych krakowskich z końca XVI wieku wynika, że Frysztak był znacznym ośrodkiem płóciennictwa³⁸. Poza tą informacją o wywozie płótna frysztackiego do Krakowa, oraz w pobycie Marcina Malarza z Frysztaka w sprawach handlowych w Ciężkowicach w 1557 r., innych wiadomości o handlu prowadzonym przez mieszczan frysztackich nie mamy. Mimo tego o Frysztaku jako ośrodku handlu lokalnego świadczy korzystnie wzmiankowana w 1529 roku miara zbożowa frysztacka³⁹, wg której

³² MRPS IV, nr 560, 6186 i zob. indeks pod Frysztak; AGAD ASK LIV, ks. 12, k. 25–26.

³³ Jana Długosza, *Dziejów Polski ksiąg XII* (dalej cyt.: Długosz, *Dzieje*), [w:] *Opera Omnia*, t. V. Kraków 1869, s. 346.

³⁴ MRPS IV, nr 997.

³⁵ MRPS IV, nr 2533.

³⁶ *Cracovia artificum 1300–1500*, t. I. Wyd. J. Ptaśnik. Kraków 1917, nr 574, 843, 1101.

³⁷ Mał. IV, s. 535; Mał. III, s. 267.

³⁸ J. Małecki, *Studia nad rynkiem regionalnym Krakowa w XVI w.*, Warszawa 1963, s. 189–190.

³⁹ WAP Kr rkps. dep. 413, k 32; *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum)*. Wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa. (dalej cyt.: LR) Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 171.

sprzedawano w miasteczku w 1550 roku owies: *19 coreti avenae mansurae civitatis Fristak*⁴⁰. Zajęcia rolnicze mieszczan frysztaćkich nie zostały poświadczane przez zachowane źródła, wiadomo jedynie, że w 1529 roku istniały we Frysztaku dwa folwarki⁴¹.

Nie znamy też liczby domów i liczby mieszkańców Frysztaku. W 1474 roku miasto zostało zniszczone przez najazd węgierski, a w 1479 roku uległo pożarowi⁴². Z wymiaru szosu, który wynosił w 1504 roku 7 wiardunków, a w 1510 roku 3 grzywny, widać, że było miasteczkiem małym. W 1536 roku wykazano we Frysztaku zaledwie 34 mieszczan, uiszczających dziedzicowi miasta czynsz w wysokości 3 grzywien i 19 groszy oraz wójtowi 3 wiardunki⁴³. Stanowili oni z pewnością trzon mieszczaństwa frysztaćkiego: poza nimi pozostawała jeszcze ludność plebejska i kmiecie na przedmieściu Glinik.

W 1450 roku wzmiankowany jest *Stanislaus succentor scole de Freystat nunc minister ecclesie in Pstrangowa* oraz *Georgius rector scole in Freystat*⁴⁴. Nad || zbudowanym jeszcze w XIV wieku kościołem parafialnym drewnianym sprawowali w 1565 roku patronat Jan i Mikołaj Frysztaćcy, dziedzice miasta, przy czym nauczyciel w miejscowej szkółce parafialnej pozostawał, jak zresztą wszędzie, na uposażeniu plebana⁴⁵.

109

Wielopole Skrzyńskie

W interpolowanym dokumencie Jana Grota, biskupa krakowskiego z 1337 roku, potwierdzającym Krystynowi plebanowi kościoła w Przeclawiu, diecezjacy z szeregu wsi nadane jeszcze przez Iwona Odrowęża, zostało wymienione *oppidum Wielopole* oraz droga, *que ducit de eodem oppido Wielopole in villa Brzeziny*⁴⁶. Dyplom ten transsumował następnie Piotr, biskup krakow-

⁴⁰ MRPS V, nr 4869.

⁴¹ LR, s. 168.

⁴² Długosz, *Dzieje* V, s. 564; MRPS I, nr 1162.

⁴³ Mał. IV, s. 535.

⁴⁴ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Acta officialia Cracoviensia (dalej cyt.: Off. Crac.) 1, s. 70.

⁴⁵ Archiwum Kurii Metropolitalnej, Acta visitationis (dalej cyt.: AV) cap. 1, k. 167.

⁴⁶ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej* (dalej cyt.: Z.d.k. i d.kr.) t. I, Wyd. S. Kuraś, Lublin 1965, s. 60.

ski, a więc z pewnością Piotr Wysz ok. 1398 roku, zaś treść transsumptu ze zniszczonego już bardzo pergaminu w 1711 roku wpisano w akta oficjalatu krakowskiego⁴⁷. Należy zwrócić uwagę, że wymieniony w dokumencie Jana Grota z 1337 roku Krystyn, pleban przeclawski, istotnie dzierżył probostwo w Przeclawiu w drugiej ćwierci XIV wieku, gdyż w latach 1350–1351 wymienią go w tym charakterze spisy świętopietrza⁴⁸. Ustalenie to przemawia za autentycznością informacji zawartych w tym akcie, chociaż nie stanowi wystarczającego dowodu ścisłości przekazanej nam przez kopistę jego daty rocznej. Także wymienione w nim wsie w liczbie dziewięciu, dają się w większości stwierdzić w źródłach z XIV wieku⁴⁹. W tej sytuacji możemy przyjąć w pełni, iż wiadomość o mieście zawarta w dokumencie Jana Grota jest na tyle ścisła, że pozwala na bezsporne stwierdzenie funkcjonowania tego ośrodka miejskiego w drugiej ćwierci XIV wieku, co oznacza zarazem, że jego lokacja przypada na czasy wcześniejsze. Posiadamy zresztą dowód bezpośredni miejskości Wielopola w XIV wieku. Dostarcza go zapiska sądowa z 1398 roku, dotycząca sporu Mikołaja i Paszka ze Staszowa z rodu Bogoriów z biskupem i kapitułą lubuską *pro civitate Velepole et medietate Cuni-* *cze*; || w 1423 roku występują wreszcie *Stanisław alias Stanusz* z synem Wacławem *oppidani de Velepole*⁵⁰.

⁴⁷ Off. Crac. 165, k. 212–215. Kopista odczytał i zapisał błędnie datę tego transsumptu: 11 maja 1348 r., kiedy biskupem krakowskim był wprawdzie Piotr (z Falkowa), ale przebywający w Awinionie, gdzie 11 lipca tego roku po chorobie zmarł (Długosz, Opera I, s. 413). Wątpliwe więc, aby zdążył po 1 maja wyjechać do Awinionu, załatwić sprawy dyplomatyczne króla i potwierdzenie dla siebie objętego przed niespełna rokiem biskupstwa krakowskiego oraz w okresie przygotowań do drogi powrotnej czas jakiś chorować. Należy więc przyjąć, że omawiany dyplom Jana Grota transsumował Piotr Wysz, zwłaszcza że źródła z ostatniej ćwierci XIV w. notują imiona wszystkich wymienionych w transsumpcie świadków (Z.d.k. i d.kr. I, s. 80 i przyp. 16; s. 94 i przyp. 8; s. 114 i przyp. 17). Ponieważ ostatni z nich: Mikołaj, pleban kościoła Wszystkich Świętych w Krakowie, zmarł w 1399 r. (*Monumenta Poloniae Historica*, t. VI. Kraków 1893, s. 662), transsumpt dokumentu Jana Grota musiał zostać sporządzony przed jego śmiercią.

⁴⁸ MV II s. 360.

⁴⁹ Zob. Kartoteka Słownika Historyczno-Geograficznego PAN w Krakowie pod hasłem Wielopole Skrzyńskie.

⁵⁰ Archiwum Komisji Prawniczej (dalej cyt.: AKP), t. 8/1. Kraków 1907, nr 225, 919; Z. Wdowiszewski, *Ród Bogoriów w wiekach średnich*. Kraków 1928, s. 41.

Jak pogodzić przytoczone dane o istnieniu już w XIV wieku osady miejskiej w Wielopolu z informacjami przekazanymi przez księgę uposażeń biskupstwa lubuskiego z 1405 roku⁵¹ oraz informacjami opierającego się na niej Długosza — o wsi Wielopole, zamieszkałej przez 109 kmieci, noszących w większości 3/4 ogółu niemieckie imiona i nazwiska oraz uprawiających w sumie z górą 87 łanów roli⁵², przy czym oba źródła — zarówno z 1405 jak i z ok. 1470 roku — nie znają miasta Wielopola? Rozwikłanie powstałych tu wątpliwości utrudnia ogromnie niedostatek źródeł. Należy wszakże podnieść, że w interpolowanym dokumencie Leszka Czarnego dla biskupstwa lubuskiego pochodzącym z 1282 roku, ale przedstawiającym rzeczywistość osadniczą w dobrach biskupa lubuskiego nad Wisłoką najpóźniej w drugiej ćwierci XIV wieku⁵³ — w zestawie dóbr biskupich brakuje Wielopola. Mowa jest tylko o Konicach z zalesionym okregiem: *Item in Kunitz cum districtu suo, mellificiis et magna silva, que habet limites suos in Glinik, Brenstkow, Zagortitz, Wirdzano, Czudze, Dobrzegow, Tilkowitz, Kosegow, Klytze*⁵⁴, co sugeruje nadto, iż dopiero po 1282 roku w lasach konickich rozpoczęto szerszą akcję osadniczą. Powodzeniu tego osadnictwa zawdzięcza z pewnością swoje początki Wielopole, osadzone w najbliższym sąsiedztwie Konic i zaludnione w większości obcymi (niemieckimi) osadnikami, ale także elementem rodzimym, polskim. Ponieważ księga uposażeń z 1405 roku oraz Długosz wyraźnie oddają trwający, ale nie zakończony jeszcze proces osadniczy w Wielopolu, gdyż wielu wykazanych imiennie rolników pozostawało na wolniźnie z powodu karczunków — oba te źródła musi się odnieść do czasów lokacji wsi Wielopola, a więc przełomu do XIII i XIV wieku, a najpóźniej do początku zarządzania diecezją lubuską przez Stefana II, z którego inicjatywy powstał inwentarz dóbr biskupstwa, przepisywany później mechanicznie w innych rejestrach wsi i łanów przez pisarzy następców tego biskupa. Księga uposażeń z 1405 roku dla początku XV wieku jest anachroniczna także dlatego, że już dawno przed 1405 rokiem istniało — jak wspomniano — miasto Wielopole, które musiało powstać na gruncie wcześniejszej wsi, skoro źródła nie

⁵¹ *Das Lebuser Stiftregister von 1405*. Hrgb. H. Ludat. Wiesbaden 1965, s. 64–65.

⁵² LB I, s. 648–650; por. J. Matuszewski, *O biskupstwie lubuskim* „Czasopismo prawnohistoryczne”, t. 2: 1949, s. 69 i przyp. 52, 53.

⁵³ J. Matuszewski, j.w., s. 108–123.

⁵⁴ *Codex diplomaticus Brandenburgensis*. Ed. Riedel, t. 20. Berlin 1861, s. 189.

wymieniają równolegle wsi i miasta Wielopola. Słusznie więc zauważono, że księga uposażenia z 1405 roku zawiera dane o posiadłościach biskupstwa lubuskiego dla przełomu XIV i XV wieku nieaktualne. Dotyczy to zwłaszcza klucza konickiego, a w tym również Wielopola, od końca XIV wieku włości szlacheckiej Bogoriów⁵⁵. ||

W latach 1398–1407 *civitas Welepole et medietate Cunicze* należały, o czym już wspomniano, do Mikołaja i Paszka ze Staszowa oraz ich matki Nuchny, procesujących się o jakieś części dóbr z biskupem lubuskim⁵⁶. W pierwszej ćwierci XV wieku i później dziedzicami Wielopola byli Moskorzowscy: w 1418 roku Jeszko i Marcin *de Welepole*, w 1419 roku Klemens, Bernard oraz Jan, w 1423 roku sam Marcin z Moskorzowa, a później wywodząca się z Moskorzowskich rodzina Kamienieckich, której przedstawicielem od 1449 roku był Mikołaj Kamieniecki *de Welepole*, następnie (1480) jego brat, Henryk Kamieniecki z Wielopola⁵⁷. Później dziedzicami miasta byli synowie Henryka Kamienieckiego: Mikołaj i Jan, którzy w 1502 roku zastawili młyn wodny oraz folusz w Wielopolu Gabrielowi ze Strzyżowa za 200 grzywien⁵⁸. Wkrótce Wielopolem z okolicznymi wsiami władaly córki Jana Kamienieckiego: Katarzyna, Anna i Małgorzata z Kamieńca, które w 1523 roku sprzedały swoje miasto, z przedmieściami Konice i Góra Andrzejowi Curyle ze Stojanic, kasztelanowi przemyskiemu za 5100 grzywien⁵⁹; w trzeciej ćwierci XVI wieku natomiast miasteczko pozostawało w dzierżawie Herburtów: w 1572 roku trzymał je *magnificus Joannes Herburth de Fulstbin... tenutarius oppidi Wielopole*⁶⁰.

Kto był zasadzcą powstałego przed drugą ćwiercią XIV wieku miasteczka Wielopola, stwierdzić się nie da. Nie zachowały się również konkretne informacje o wójtostwie dziedzicznym w Wielopolu. Być może wójtami dzie-

⁵⁵ Zob. S. Kuraś, recenzja wydawnictwa H. Lubata, *Das Lebuser Stiftregister von 1405*, w KH. R. LXXXIII: 1966, z. 3, s. 706; por. Z. Wdowiszewski, *Ród Bogoriów*, s. 41.

⁵⁶ AKP 8/I, nr 225, 435.

⁵⁷ Terr. Pilsn. 34, s. 196, 199; tl. 20, s. 11, 15; t. 21, s. 267, 288, 313, 380, 388; t. 22, s. 89, 145, 285; t. 23; s. 193; t. 24, s. 181–238, 491; t. 34, s. 327; AKP 8/1, nr 909, 918, 952; Polski Słownik Biograficzny, t. XI, s. 512–514, 516–520; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. IX. Warszawa 1907, s. 178–179.

⁵⁸ Terr. Pilsn. 24, s. 491.

⁵⁹ MRPS IV, nr 4136 i por. 241.

⁶⁰ SWPM I/25, s. 759.

dzicznymi w tym miasteczku byli wzmiankowani w latach 1417–1419 *Nicolaus advocatus de Weleppole*⁶¹ i *Johannes olim advocatus de Wellepole*⁶² oraz w latach 1529–1532 Jan, niegdyś wójt w Wielopolu⁶³. Niewykluczone jednak, że byli to tylko wójtowie sądowi. W źródłach późniejszych o wójtach wielopolskich nie spotykamy żadnych wiadomości.

Niedostatek źródeł nie pozwala również na charakterystykę życia gospodarczego miasteczka. Wiadomo jednakże, iż stanowiło ono rozwinięty ośrodek tkacki, a cech sukienniczy z Wielopola wszedł w 1487 roku w porozumienie z sukiennikami 11 miast podgórskich w zakresie zakupu surowca i przestrzegania rygorów nauki rzemiosła⁶⁴. Rozwój sukiennictwa w Wielopolu poświadcza też wiadomość z 1502 roku oraz wzmianki późniejsze o należących do dziedziców miasteczka młynie foluszniczym oraz młynie wodnym zbożowym⁶⁵. Z 1451 roku pochodził statut cechu szewców z Wielopola, którego dobrze zachowany pergamin był do dyspozycji badaczy jeszcze w okresie między- || wojennym⁶⁶. Rejestr poborowy z 1536 roku wymienia w Wielopolu rzeźników, szewców, sukienników, piekarzy i właściciela łaźni, płacących rocznie w sumie 35 grzywien i 6 groszy poboru; nadto 5 sadzawek rybnych i 2 młyny dziedziczne⁶⁷. W 1581 roku poborcy królewscy stwierdzili w Wielopolu 45 rękodzielników, w tym 6 rzeźników, 5 piekarzy 2 słodowników oraz 4 gorzelników, a nadto 2 młyny i 1 kupca (mercator)⁶⁸. W 1608 roku wykazano w mieście cech szewski, cech krawiecki i cech tkacki⁶⁹. 112

O handlu Wielopola nie wiemy, niestety nic. Odosobnioną bowiem wiadomość, w tym względzie stanowi wzmianka z 1566 roku o Wojciechu Kochanku, mieszczaninie z Wielopola, który był dłużnikiem rajców pilźnieńskich, a więc prawdopodobnie utrzymywał z Pilznem kontakty handlowe oraz Bartłomieju Piotrowiczu i Stanisławie Świętoniu, mieszczan wielopolskich, przebywających w celach handlowych (w 1555 i 1556) w Ciężkowicach⁷⁰.

⁶¹ Terr. Pilsn. 34, s. 159; t. 20, s. 11, 15, 18; t. 21, s. 523.

⁶² Terr. Pilsn. 20, s. 11, 15, 18.

⁶³ Terr. Pilsn. 21, s. 277, 372.

⁶⁴ *Materiały do historii miasta Biecha 1381–1632*. Wyd. F. Bujak. Kraków 1914, nr 79.

⁶⁵ Terr. Pilsn. 24, s. 491; III, s. 268.

⁶⁶ J. Fierich, *Przeszłość powiatu ropczyckiego w ustach jego mieszkańców*, Ropczyce 1936 s. 13.

⁶⁷ AGAD, ASK LIV, ks. 12, k. 50; por. ASK I, ks. pob. 10, k. 81.

⁶⁸ Mał. III, s. 268.

⁶⁹ B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki*, j.w., s. 266–267.

⁷⁰ WAP Kr., rkps dep. 271, s. 420.; WAP Kr. rkps dep. 4/3, k. 18, 164.

Nie da się stwierdzić także, jaki obszar roli uprawiało mieszczaństwo Wielopola. W 1536 roku wykazano jednak 77 mieszczan z rolami i ogrodami, nadto spotkaliśmy wzmiankę o dworze i folwarku dziedziców miasta oraz 67 kmieciach na przedmieściu zwanym Góra⁷¹.

Suburbium Wielopoliense istniało już przed 1449 rokiem, a wzmianka z 1450 roku identyfikuje je z położoną przy mieście Górą; w 1492 roku za przedmieście Wielopola, obok Góry, uważano także wieś Konice⁷². Czy wiadomość z 1536 roku o 77 mieszczanach z rolami i ogrodami dotyczyła wszystkich głów rodzin mieszczańskich w Wielopolu — trudno dzisiaj stwierdzić. Domyślać się jednak wolno, że w grupie tej była przynajmniej większość mieszczan posiadających prawo miejskie. Dodając doń kilkanaście rodzin plebejskich, kilka szlacheckich, a wreszcie plebańskich — można przyjąć, że liczba rodzin zamieszkających w Wielopolu dochodziła do 100, a więc w 1536 roku żyło w miasteczku 500–600 mieszkańców. Na przedmieściu Góra zanotowano wówczas 67 rodzin kmiecyh⁷³.

W 1437 roku wzmiankowany jest *Johannes plebanus de Welepole*, zaś w 1450 roku pleban Piotr z Wielopola oraz Adam proboszcz z Przecławia, procesujący się *occasione decime*⁷⁴, co jest kolejnym potwierdzeniem nadań dziesięcinnych w okolicach Wielopola przez biskupów krakowskich w XIV wieku na rzecz proboszczów przecławskich. W drugiej połowie XVI wieku na przedmieściu Wielopola stał kościół ś. Marcina, następnie ś. Krzyża oraz kościół ś. Barbary. W mieście wyróżniał się zabudową kościół parafialny pod wezwaniem Narodzenia NMP. Szpital dla ubogich ufundował w Wielopolu w 1595 roku dziedzic miasta, Kasper Maciejowski. Szkoła parafialna wzmiankowana jest dopiero w 1513 roku i w źródłach późniejszych; w 1595 roku, za rektoratu Tomasza z Dynowa, uzyskała ona nowy budynek, a nauczyciel pobierał czynsz z łaźni⁷⁵.

⁷¹ AGAD, ASK LIV, ks. 12, k. 50; AKM Kr., AV cap. 4, k. 34–36.

⁷² Terr. Pilsn. 21, s. 267; 22, s. 184; t. 23, s. 193.

⁷³ AGAD, ASK LIV, ks. 12, k. 50.

⁷⁴ Off. Crac. 5, k. 233; AKM Kr., Acta episcopalia 1, k. 42.

⁷⁵ AMK Kr., AV cap. 4, k. 34–36; B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki*, j.w., s. 266; S. Kot, *Szkolnictwo parafialne w Małopolsce w XVI–XVIII wieku*, Lwów 1912 (wyd. „Muzeum”. Dodatek 8), s. 198.

Spisy świętopietrza rejestrują w 1335 roku parafię strzyżowską wśród najdawniejszych posiadłości rodu Bogoriów na obszarze dekanatu leśnego dębickiego⁷⁶. W 1378 roku dziedzicem wsi był nie znany bliżej rycerz Wojciech, zapewne jeden z przodków rozrodzonego tu w XV wieku rodu Strzyżowskich ze Strzyżowa i Czudca. Należeli doń wzmiankowani: w 1398 roku Swab, w latach 1428–1457 Pakosz, w latach 1460–1477 Jan i Mikołaj oraz znani z działu majątkowego w 1499 roku, a występujący jeszcze w 1536 roku — Jan i Gabriel⁷⁷.

Nie wiemy kiedy Strzyżów stał się miastem. Pierwszy ślad istnienia osady miejskiej w Strzyżowie przynosi wzmianka z 1419 roku o wójcie, rajcach i ławnikach strzyżowskich⁷⁸. Wójtostwo dziedziczne dzierżyli w tym roku bowiem wójtowie Mikołaj i Mikołaj młodszy oraz niejaki Niclos (Niklod) zwany Jankenem, wzmiankowany w 1422 roku. W 1449 roku słyszymy o Pabianie, mieszkańcu przedmieścia strzyżowskiego⁷⁹, a więc zapewne Strzyżowa dawnego sprzed lokacji miasta. Z przytoczonych danych źródłowych wynika, że uzyskanie praw miejskich przez Strzyżów nastąpiło nie później niż z początkiem XV wieku, a najprawdopodobniej jeszcze w XIV stuleciu. Bliższe uściślenie chronologii lokacji miasta przy obecnym stanie źródeł nie jest możliwe. Nie znany pozostaje również, ze względu na brak dokumentu lokacyjnego miasta, zasadźcy Strzyżowa, centralnej postaci w procesie zasadzania osad na prawie niemieckim. Poza wiadomościami o wójtach z lat 1419–1422, (przy czym fakt, iż było ich równocześnie kilku świadczy, iż mamy do czynienia z wójtostwem dziedzicznym), nie spotykamy o nich śladu w źródłach. Znaczy to zapewne, że wójtostwo dziedziczne zostało skupione przez dziedziców miasta i włączone do ich dóbr.

W 1415 roku król zwolnił mieszczan krośnieńskich od cła w Strzyżowie na drodze w kierunku Sandomierza i zapewne Rzeszowa⁸⁰, co — przy

⁷⁶ MV I, s. 375; por. Z. Wdowiszewski, *Ród Bogoriów*, j.w., s. 23.

⁷⁷ KM III, s. 268; SPPP 8, nr 7980; SPPP 2, nr 2206, 4107; Terr. Pilsn. 3, s. 56, 164; t. 21, s. 394; t. 22, s. 323, 613; t. 23, s. 30; t. 24, s. 228, 230–237, 239, 303, 326; MRPS II, nr 471; t. IV, nr 13741, 14337; AGAD, ASK LIV, ks. 12, k. 38.

⁷⁸ Terr. Pilsn. 20, s. 16.

⁷⁹ Terr. Pilsn. 21, s. 301; t. 22, s. 122; t. 24, s. 169, 445; SWPM 1/8, s. 197.

⁸⁰ MRPS IV, nr 509.

spławnych w rejonie Strzyżowa wodach Wisłoka — sugeruje ruch handlowy w mieście. Ale życie gospodarcze Strzyżowa znamy w ogóle bardzo słabo. Ze źródeł z XV wieku wynika, że miasto, najprawdopodobniej od momentu swojego powstania, było ośrodkiem sukiennictwa. W 1487 roku należał Strzyżów do grupy miast z Bieczem, Pilznem i Ciężkowicami na czele, których cechy sukiennicze zawarły porozumienie w sprawie zakupu surowca (zob. Wielopole)⁸¹, a więc samo powstanie zgromadzenia sukienników było o wiele wcześniejsze. Z 1491 roku pochodzi statut czeladzi sukienniczej w Strzyżowie, najpoważniejszy dowód liczbowego i produkcyjnego rozwoju sukiennictwa w mieście⁸², ale pierwsi znani imiennie rzemieślnicy to przedstawiciele krawiectwa: Mikołaj Sądecki i Piotr Partek, wzmiankowani w 1476 roku⁸³. W akcie działu majątkowego pomiędzy Janem i Gabrielem, dziedzicami Strzyżowa i Czudca, dokonanego w 1499 roku, spotykamy wzmiankę o czynszu z jatek rzeźniczych, piekarskich, szewskich, wreszcie o łaźni, młynie z kołem słodowym i foluszowym⁸⁴. Rejestr poborowy z 1510 roku mówi o młynach w Strzyżowie i sąsiednim Godowie, oszacowanych na 300 grzywien⁸⁵, a z 1536 roku o dwu młynach i foluszu w samym Strzyżowie. Źródło to stwierdza nadto, że jatki szewskie, piekarskie, łaźnia i domy mieszczańskie były oszacowane na 75 grzywien i 5 groszy poboru rocznie⁸⁶. W 1581 roku wykazano 12 warsztatów sukienniczych, 12 szewskich, 8 kowalskich, 6 piekarskich, 5 tkackich, 5 krawieckich, 4 kuśnierskie, 3 garncarskie oraz 2 piwowarów, łaźienika, 7 warzących gorzałkę, 11 komorników, 2 przekupniów (prawdopodobnie prasolów) i młyn o dwu kołach⁸⁷. Księga sądu ławniczego w Strzyżowie z lat 1590–1622 zarejestrowała w końcu XVI stulecia blisko 30 rękodzielników: sukienników, kapeluszników, krawców, kowali, szewców, powroźników, wędzidlarzy, stolarzy, saleterników a nawet złotników. W latach 1597–1599 występuje właśnie Jan złotnik, mieszczanin strzyżowski, który kupił za 90 grzywien dom przy ulicy Godowskiej od Krzysz-

⁸¹ Zob. przyp. 64.

⁸² J. Wyrozumski, *Tkactwo małopolskie w późnym średniowieczu*, Warszawa-Kraków 1972, s. 45.

⁸³ Terr. Pilsn. 21, s. 343.

⁸⁴ Terr. Pilsn. 22, s. 613–617.

⁸⁵ AGAD, ASK I, ks. pob. 10, k. 111.

⁸⁶ AGAD, ASK LIV, ks. 12, k. 38.

⁸⁷ Mał. III, s. 265–266.

tofa Opoczno. Z testamentu Szymona Rasza wiemy, że pozostawił po sobie sukna, wełnę oraz instrumenty sukiennicze, był więc rzemieślnikiem, zapewne jednym z typowych sukienników stryżowskich⁸⁸.

Sami sukiennicy, względnie handlarze suknem, przędzą i zapewne płótnem, dowozili artykuły tekstylne do miast słowackich⁸⁹. Już w 1457 roku rajcy stryżowscy interweniowali w Bardiowie w sprawie dobrej opinii mieszczan stryżowskich, którą narażały na szwank obmowy Jana Margelina, kąpielnika bardziowskiego⁹⁰. W 1474 roku zaznaczył || swój kontakt z Bardiowem Jan Dzurza ze Stryżowa, który utrzymywał go również za pośrednictwem mieszczan żmigrodzkich, w 1481 Mikołaj, mieszczanin stryżowski wywiózł do Bardowa 50 sztuk przędzy, a w trzy lata później widzimy tam Andrzeja, mieszczanina stryżowskiego⁹¹; w 1487 roku zaś Mikołaj, dziedzic Stryżowa, interweniował w Bardiowie w sprawie 9 florenów, które mieszkańcy tej miejscowości byli winni jednemu z mieszczan stryżowskich⁹². Zapiska sądowa z 1499 roku wzmiankuje o rynku oraz targowym w Stryżowie, zapiska zaś z 1533 roku wspomina o sporze z mieszczanami krośnieńskimi *occasione thelonei pontalis Strzeżowiensis*, co sugeruje istnienie w Stryżowie lokalnego centrum handlu⁹³. Był to rynek przeznaczony przede wszystkim na płody rolne i hodowlane, a jego funkcjonowanie w XV i XVI wieku poświadcza wzmiankowana w 1529 roku miara zbożowa stryżowska⁹⁴. W XVI stuleciu mieszczan stryżowskich dostrzegamy w Bieczu. W 1535 roku przebywał tam w celach handlowych Marcin Garliczka ze Stryżowa, zaś w 1553 roku Wojciech ze Stryżowa, przekupień, utrzymujący kontakty handlowe z bogatym kupcem bieckim, Kacprem Krzywańskim; w 1556 r. Bernard ze Stryżowa przebywał w celach handlowych w Tarnowie zaś Jan Sperka, mieszczanin stryżowski (1563) w Ciężkowicach, a w 1567 roku Stanisław

115

⁸⁸ WAP Kr. Varia 99, s. 24, 34–35, 41–43, 50–52, 54, 56–58, 60–63, 65, 67–69, 73, 77–79, 88–89, 91.

⁸⁹ Por. F. Kyrk, *Stosunki handlowe Jasła i miast okolicznych z miastami słowackimi w XV w.* [w:] *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*. Praca zbiorowa pod red. J. Garbacika, Kraków 1964, s. 149.

⁹⁰ Archiwum Powiatowe w Bardiowie (dalej cyt.: APB), list nr 944.

⁹¹ Tamże, nr 1964, 2162, 2321.

⁹² Tamże, nr 2531, 2541 i poz. nr 3255.

⁹³ Terr. Pilsn. 22, s. 613–617; MRPS IV, nr 16986.

⁹⁴ LR, s. 76, 164, 168, 178, 195, 235, 327.

Skorupa ze Strzyżowa handlował z mieszczanami pilźnieńskimi, zaś w 1596 roku wywoził swe wyroby do Krosna, nieznanego nam z imienia kapelusznik strzyżewski⁹⁵. Czy w drugiej połowie XVI wieku wyodrębniło się w Strzyżowie kupiectwo jako odrębna grupa zawodowa, trudno dzisiaj wyrokować. Warto jednak nadmienić, że przed sądem prawa magdeburskiego w Krakowie stanęli w 1557 roku Jan i Stanisław kupcy (*mercatores*) oraz Stanisław kramarz ze Strzyżowa⁹⁶.

Rejestry poborowe z XVI wieku przekazują wiadomości, że mieszczaństwo uprawiali (1505 r.) 10 łanów, zaś przedmieszczanie 9,5 łanu roli⁹⁷. Role przedmieszczan były niewymierzone, a w 1536 roku uprawiało je 27 rolników, płacących 12 grzywien i 8,5 grosza czynszów, a także 48 korcy owsa i pewną liczbę kogutów oraz jaj⁹⁸. Wspomniana księga ławnicza miasta Strzyżowa zawiera mnóstwo transakcji polem, ogrodami i domami, a także testamenty mieszczan uprawiających pola. Zapiski te przeważają i świadczą, że mimo istnienia rzemiosła i handlu, przeważająca część mieszczan strzyżowskich żyła zapewne z rolnictwa i hodowli⁹⁹.

116 Zabudowa Strzyżowa i liczba mieszkańców pozostają zagadką. W 1499 roku wzmian- || kowany jest strzyżowski rynek i ulice: Czudecka, Łaziebna, ś. Katarzyny oraz Nowy Rynek, poświadczający nowe rozplanowanie i rozwój przestrzenny miasta, a także dwa przedmieścia, określane później, jako przedmieście Wyżne i przedmieście Niżne¹⁰⁰. W 1515 roku miasto uległo zniszczeniu podczas najazdu wrogów królestwa, co można wiązać z inwazją tatarską, zaś w 1595 roku strawił je pożar¹⁰¹. Z zachowanych nazwisk mieszczan strzyżowskich z XV i XVI wieku wynika, że miasto było zamieszkiwane przez element etnicznie czysto polski¹⁰².

⁹⁵ WAP Kr. rkps dep. 1, s. 46–47; rkps dep. 7, k. 367, 390, 423, 488; rkps dep. 271, s. 514; Varia 99, s. 54. Muzeum Ziemi Tarnowskiej, dep. 67, s. 144; WAP Kr., rkps dep. 413, k. 104; Zachowała się wiadomość z 1595 roku, że mieszczaństwo strzyżowscy obsyłali też jarmarki w Kańczudze. Varia 99, s. 37–40.

⁹⁶ SWPM I/24, s. 460.

⁹⁷ AGAD, ASK I, ks. pob. 7, k. 83 i n.

⁹⁸ AGAD, ASK LIV, ks. 12, k. 38.

⁹⁹ WAP Kr. Varia 99, k. 12, k. 38.

¹⁰⁰ Terr. Pilsn. 22, s. 613–617.

¹⁰¹ MRPS IV, nr 10619; WAP Kr., Varia 99, s. 37, 99.

¹⁰² Terr. Pilsn. 22, s. 212; t. 24, s. 169, 445; *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1392–1506*. Wyd. K. Kaczmarczyk. Kraków 1913; zob. też indeks pod Strzyżów; Varia 99, s. 30–31.

W 1435 roku występuje Piotr ze Strzyżowa, *notarius publicus*, może absolwent miejscowej szkoły parafialnej¹⁰³, o działalności której świadczy w XV wieku 14-stu, a w XVI wieku aż 37-miu studentów Akademii Krakowskiej, wywodzących się ze Strzyżowa¹⁰⁴. Dowodzi to, że w owym czasie istniało rozbudzone życie intelektualne wśród strzyżowian, świadczy też pozytywnie o aspiracjach kulturalnych strzyżowskich rzemieślników, kupców i rolników. Długosz wzmiankuje o kościele parafialnym w Strzyżowie pod wezwaniem Bożego Ciała jako budynku drewnianym, przy którym — co warto podkreślić — już w latach 1471–1488 istniało bractwo duchownych (*fraternitas sacerdotalis*) posiadające własne dobra i czynsz¹⁰⁵. Nie uratowało ono jednak miasta od wpływów reformacji w XVI wieku¹⁰⁶. Z 1484 roku pochodził stojący i funkcjonujący przy parafii w XVI wieku szpital ubogich fundacji mieszczan strzyżowskich¹⁰⁷.

Czudec

Był starą warownią na pograniczu Polski i Rusi. Na wzgórzu, gdzie niegdyś istniało grodzisko, stał w okresie Polski dzielnicowej zamek¹⁰⁸. Sama miejscowość jest wzmiankowana po raz pierwszy w 1279 r. jako *Szugcz seu Sugez*, a następnie w 1282 roku jako Czudza, a później Tzus, Czutz, Czucz, Schudcz, Czudec¹⁰⁹. ||

117

¹⁰³ Off. Crac. 5, s. 118.

¹⁰⁴ *Miasta polskie*, j.w., t. II, s. 390; *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, Cracoviae 1887, t. I, s. 42, 58, 99, 103, 104, 122, 207, 223, 256, 273; II, s. 3; studujący z Czudca zob. I, s. 211; studujący z Fryształu zob. I, s. 114, 254; II, s. 31; por. I. Kanińska, R. Żelewski, W. Urban, *Studia z dziejów młodzieży Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie renesansu*, Kraków 1964, tabl. XIV C.

¹⁰⁵ B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki*, j.w., s. 262; MRPS IV, nr 21042.

¹⁰⁶ *Miasta polskie*, j.w., t. II, s. 390.

¹⁰⁷ B. Kumor, j.w.; WAP Kr., Varia 99, s. 56–57.

¹⁰⁸ Por. J. Pęckowski, *Dzieje miasta Rzeszowa do końca XVIII w.*, Rzeszów 1913, s. 3–4.

¹⁰⁹ KM I, s. 303; H. Ludat, *Bistum Lebus*, Weimar 1942, s. 284, 360; Off. Crac. 2, s. 675; Terr. Pilsn. 3, s. 80; poz. A. Kowalska, *Dzieje Czudca w okresie przedrozbiorowym*. Praca magisterska, wykonana w Instytucie Historii WSP w Krakowie w 1976 r., maszynopis, s. 10.

W 1325 roku parafia czudecka została oszacowana na 4,5 grzywny dochodu¹¹⁰, a w 1392 roku zarządzał nią pleban Stanisław¹¹¹. W XIV wieku Czudec stanowił włość rycerską. W 1399 roku przypadła ona Małgorzacie, córce Niemierzy *de Gołcza*, a żonie Fulka, kasztelana sieciechowskiego¹¹², zaś w 1353 roku dzierżył ją Kielcz z synami, dziedzic Raby i Nienaszowa¹¹³. Zamek czudecki, niewątpliwie dawny, wymienia dokument królewski z 1354 roku (*usque ad limites castris Czudec*), nadający Janowi Pakosławicowi terytorium rzeszowskie¹¹⁴. W drugiej połowie XIV i w pierwszej XV wieku dziedzicami Czudca i wsi okolicznych byli: Wojtek, Zawisza oraz Pakosz z Czudca i Strzyżowa¹¹⁵.

W 1427 roku ów Pakosz uzyskał zezwolenie na lokację miasta na obszarze wsi Czudec na prawie magdeburskim i targ tygodniowy dla niego od króla Władysława Jagiełły (*...in loco praedictae villae... ubi locus pro civitate aptior indebitur, civitatem locandi...*)¹¹⁶, ale jeszcze w 1462 roku nazywano je *oppidum nove fundationis dictum Czudec*¹¹⁷, przylegającym do miejscowego zamku. Można się więc domyślać, że lokacja miasteczka Czudca była długotrwała, a może nawet przerywana, skoro w 1442 roku jako mieszkańcy Czudca występują nie mieszczanie, ale kmiecie: Marcin Flaszka, Mikołaj Węgrzyn i dwaj bracia Pierzchałowie¹¹⁸. Długotrwały przebieg powstawania miasta Czudca poświadcza też ważny dokument z 1489 roku, dotyczący translacji parafii w Czudcu z dawnego kościoła św. Marcina, stojącego na wzgórzu do kościoła nowego św. Zofii *in oppido dicto Czudec noviter edificatum et constructam*¹¹⁹. Źródło to zwraca uwagę również na fakt, iż miasto powstało w pewnej odległości od dawnej wsi Czudec i zamku, a przeniesienie parafii nastąpiło za poparciem Mikołaja Strzyżowskiego, dziedzica miasta, w okresie probostwa Jana Młodockiego.

¹¹⁰ MV I, s. 157 i indeks.

¹¹¹ ZDM I, s. 254–256.

¹¹² *Codex diplomaticus Poloniae* (dalej cyt.: CDP), t. III. Wyd. J. Bartoszewicz, Varsoviae 1858, s. 203–204

¹¹³ ZDM I, nr 69; por. AGAD, Metryka koronna 35, k. 387.

¹¹⁴ CDP I, s. 209–211.

¹¹⁵ KM III, s. 298–299; SPPP 8, nr 4654, 5091; ZDM I, s. 254–256; Terr. Pilsn. 3, s. 54–55

¹¹⁶ AGAD, Metryka koronna 57, k. 143–145; MRPS IV, nr 21830, sup. nr 617.

¹¹⁷ Terr. Pilsn. 3, s. 80.

¹¹⁸ Terr. Pilsn., 22, s. 272.

¹¹⁹ AKM Kr., Acta episcopalia 4, k. 27.

Nie znamy zasadzcy miasta Czudca. W 1472 roku zanotowano imię Michała, sołtysa z Czudca, który w istocie był wójtem czudeckim, gdyż zapiska sądowa z 1475 roku wymienia go jako szlachetnego Michała, niegdyś wójta czudeckiego, a aktualnie, za sprawą Jana Strzyżowskiego, dziedzica sołectwa w Baryczy i właściciela tamtejszego młyna oraz karczmy¹²⁰. Zapiska ta sugeruje — ponieważ o wójtostwie dziedzicznym czudeckim już nie słyszymy — że Jan Strzyżowski wykupił go od owego Michała, być może w części za cenę sołectwa w Baryczy.

Miasteczko usadowiło się nad wzmiankowaną w 1427 roku drogą do Strzyżowa, || przy której funkcjonowała w Czudcu komora celna¹²¹. Życia gospodarczego w Czudcu nie podobna jednak zbadać z powodu niedostatku źródeł. Przekazy źródłowe z XV i XVI wieku wspominają o dwu młynach czudeckich¹²²; z 1492 roku posiadamy wzmiankę o Marcinie Chrzastku, ślusarzu czudeckim, który przeniósł się do Krakowa¹²³, w 1531 roku występuje zaś Stanisław Masz, *artifex artis sartorie*¹²⁴. Zapiska sądowa z 1499 roku wspomina ogólnie o rzemieślnikach, łaźni oraz o czynszu z folusza, który poświadcza rozwój w Czudcu rzemiosła sukienniczego, zaś z zapiski z 1536 roku dowiadujemy się o istnieniu w miasteczku jatek rzeźniczych, piekarskich i szewskich¹²⁵; W 1565 roku reprezentant rzemiosł drzewnych, Szymon tokarz, był burmistrzem Czudca¹²⁶. Pierwszą ze znanych organizacji zawodowych w Czudcu był cech tkacki. Z 1522 roku pochodzi statut cechu tkackiego, zrzeszającego prawdopodobnie przede wszystkim miejscowych płócienników. W 1552 roku przywilej cechowy otrzymali czudeccy krawcy¹²⁷. Można więc wyrazić pogląd, że w XVI wieku było czynnych w miasteczku wiele warsztatów rzemieślniczych różnych specjalności. Rejestr poborowy z 1581 roku podaje, że w Czudcu pracowało 40 rękodzielników, 19 komorników, 5 gorzelników oraz folusz i młyn o dwóch kołach, z czego widać, że

¹²⁰ Terr. Pilsn. 22, s. 87; t. 3, s. 142; por. t. 23, s. 31.

¹²¹ AGAD, Metryka koronna 67, k. 145.

¹²² LB II, s. 256; Terr. Pilsn. 3, s. 319; t. 24, s. 491–492.

¹²³ *Księgi przyjęć*, nr 8603.

¹²⁴ BPAN Kr. rkps 440, k. 38.

¹²⁵ Terr. Pilsn. 22, s. 613–617; AGAD, ASK LIV, ks. 12, k. 28.

¹²⁶ AKM Kr. AV cap. 1, k. 404.

¹²⁷ J. Wyrozumski, *Tkactwo małopolskie*, j.w., s. 49; F. Kotula, *Cechowe znaki i tłoki pieczętne w Muzeum w Rzeszowie*, Warszawa 1951, s. 14.

z zawodów pozarolniczych żyło wówczas w miasteczku ponad 60 rodzin mieszczańskich i plebejskich¹²⁸.

Spór Jakuba Miodownika z Czudca o browar w Rzeszowie po Janie Kuszcu świadczy o kontaktach rodzinnych mieszczaństwa czudeckiego z mieszkańcami Rzeszowa, a z pewnością też o wzajemnych związkach handlowych, tak samo jak pobyt w 1560 r. Marcina Golonki z Czudca w Tarnowie¹²⁹, ale o handlu w Czudcu nie potrafimy poza tym niczego powiedzieć. Stan źródeł w tym zakresie jest tego rodzaju, że nie zachowała się żadna informacja nawet o targu i jarmarkach czudeckich, bez których żadne ówczesne miasteczko nie potrafiło się obejść.

Długosz wspomina o istnieniu w Czudcu łąnów mieszczańskich i podmiejskich oraz folwarku zamkowego¹³⁰. Z rejestru poborowego z 1505 roku wiemy, że przedmieszczanie czudeccy uprawiali 5 łąnów roli, nadto stały tu dwie zagrody i młyn. W 1510 roku wykazano tu jednak 6 łąnów, zaś młyn oszacowano na 30 grzywien¹³¹.

119 Z zapiski z 1502 roku wiemy o dwóch przedmieściach czudeckich oraz o wzmiankowanym już wcześniej zamku, określonym tu jako warownia (*fortalicium*)¹³². Rejestr || poborowy z 1536 roku wymienia zamek, folwark zamkowy, 3 stawy rybne, młyn, następnie 67 domów mieszczańskich bez ról, 16 przedmieszczan z rolami oraz role puste na przedmieściu¹³³.

W 1451 roku wzmiankowany jest Grzegorz kleryk i Wacław wikariusz z Czudca naprowadzający być może na ślad szkoły parafialnej w miasteczku¹³⁴. W 1453 roku zapisano imię Grzegorza plebana i Piotra komendariusza oraz Klemensa, Łukasza i Bartłomieja mieszkańców Czudca¹³⁵. W sto lat później (1565) proboszczem w Czudcu był Stanisław Ramelth i dwu wikarych¹³⁶. W tym okresie dostała do Czudca reformacja. Z wizytacji miejsco-

¹²⁸ Mał. III, s. 268.

¹²⁹ WAP Kr. SWPM I/25, s. 789. Muzeum Ziemi Tarnowskiej, rkps 67, s. 53.

¹³⁰ LB II, s. 255–256; por. LR, s. 178.

¹³¹ AGAD, ASK I, ks. pob. 10, k. 111 i in.

¹³² Terr. Pilsn. 24, s. 491–492.

¹³³ AGAD, ASK LIV, ks. 12, k. 28.

¹³⁴ Off. Crac. 1, s. 161, 484, 485, 489, 595, 668.

¹³⁵ Tamże, s. 595.

¹³⁶ AKM Kr. AV cap. 1, k. 404.

wego kościoła w 1595 roku wiemy, że został sprofanowany przez Strzyżowskich kościół św. Marcina, a duchowny Stanisław Fichovius zeń wypędzony¹³⁷.

Niebylec

W 1509 roku Zygmunt Stary zezwolił Mikołajowi Machowskiemu, niedyś dworzaninowi i krajczemu królowej Elżbiety Rakuszanki, synowi Stanisława, ochmistrza tejże królowej, na założenie na gruncie jego dziedzicznej wsi Jawornik w powiecie pilźnieńskim — miasta na prawie magdeburskim oraz obdarzył je targami w poniedziałki i jarmarkami na św. Marię Magdalenę oraz NMP Gromniczną (... *de villa ipsius hereditaria vulgaliter nuncupata Jawornik, in terra sandomieriensi... oppidum denuo erigere et locare... admisimus...*)¹³⁸. Dalsze losy tej lokacji miejskiej są, znane słabo. Wszystko wskazuje jednak, że realizacja lokacji osady miejskiej postępowała opornie. Rejestr poborowy z 1510 roku stwierdza, że Jawornik obejmował 12 łanów, ale *libertatem habet a maiestate regia propter locationem novi oppidi*, zaś rejestr z 1536 roku, że Niebylec, włość Mikołaja Machowskiego, był niedyś wsią, ale obecnie stanowi liche, nowo lokowane miasteczko, zasiedlone zaledwie przez 15 osadników¹³⁹. Do końca XVI wieku, a także później, zabiegi dziedziców w kierunku urbanizacji Niebylca, nie przyniosły pozytywnych rezultatów. W 1581 roku w miasteczku Niebylec, rządzonym przez Jana Bridla burmistrza i we wsi Jawornik, zasadzonej na 8,5 łanu roli oraz we młynie, żyło zaledwie 18 rolników, 4 zagrodników, 7 rzemieślników, kilku gorzelników, kijak i młynarz¹⁴⁰. Do końca XVI wieku miasteczko nie posiadało kościoła, a przez całą pierwszą połowę XVII stulecia wchodziło w skład parafii w Konieczkowej¹⁴¹. ||

120

¹³⁷ AVcap. 4, k. 28; por. W. Urban, *Chłopi wobec reformacji w Małopolsce w drugiej połowie XVI w.*, Kraków 1959, s. 184, 236, 237.

¹³⁸ AGAD, Metryka koronna 23, k. 858.

¹³⁹ AGAD, ASK I, ks. pob. 10, k. 111 i in.; ASK LIV, ks. 12, k. 32.

¹⁴⁰ AGAD, ASK I, ks. pob. 8, k. 867; Mał. III, s. 268.

¹⁴¹ B. Kumor, j.w., s. 253.

Miasto jako osadnicza forma życia społecznego¹⁴², różna od wsi wyglądem zewnętrznym, zawodami mieszkańców, formami życia materialnego i duchowego, jest wytworem wyższego etapu procesów osadniczych. Zorganizowane na prawie niemieckim, a więc wolne w zasadzie od ciężarów i ograniczeń prawa książęcego, miasta, zaczęły wyrastać w Polsce w XIII wieku pokrywając nierównomiernie poszczególne dzielnice kraju. Na południowo-wschodnim skrawku ziemi pilzneńskiej proces urbanizacji rozpoczął się dopiero w XIV–XVI wieku. Były to lokacje późne, a w odniesieniu do Niebylca, bardzo późne.

Należy jednak postawić sobie pytanie, czy przedstawione w niniejszym artykule dzieje pięciu miast dotyczyły ośrodków miejskich o lokacjach skutecznych czyli udanych? Odpowiedź nie jest prosta i łatwa, zwłaszcza, że gruntowne poznanie losów owych ośrodków miejskich uniemożliwia stan zachowanych źródeł. Jeżeli przez ową skuteczność będziemy rozumieli proces ściągania osadników i powstawania skupiska siedzib ludzkich w oparciu o zezwolenie królewskie i nadanie im prawa miejskiego, to należy stwierdzić, że mamy tu do czynienia z realizacją udanych lokacji. Ale wyrosłe w ten sposób osady miejskie, poza Strzyżowem, gdzie proces urbanizacji był wyraźniejszy oraz może Wielopolem, zdradzającym zwłaszcza w XV wieku silniejszy stopień umiastowienia (sukiennictwo), były miastami tylko z nazwy, natomiast pod względem gospodarczym i społecznym pozostawały właściwie zwykłymi wsiami. Samo nadanie prawa miejskiego miało więc niewiele wspólnego ze skutecznością lokacji miejskiej, gdyż powstawało wiele osad, które pod względem formalno-prawnym zaliczano do miast, a które nie spełniały, lub spełniały w bardzo ograniczonym zakresie funkcje miejskie pod względem gospodarczym i społeczno-kulturalnym. W ten sposób za skuteczną, udaną lokację można uważać powstanie i rozwój takiego ośrodka miejskiego, którego mieszkańcy znajdowaliby środki utrzymania przeważnie w uprawianiu zawodów pozarolniczych. Mimo niedostatku materiału źródłowego i wynikających stąd trudności w badaniu struktury zawodowej mieszkańców miasteczek nad środkowym Wisłokiem, musimy stwierdzić w oparciu o rejestry ||

¹⁴² K. Buczek, *Targi miasta na prawie polskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 114.

Tabela 1. Życie gospodarcze miast wg rejestrów poborowych

Role, rzemiosło, przedsiębiorstwa miejskie	Strzyżów						Czudec				Wielopole		Frysz- tak	Niebylec	
	1499	Rok			1581	1536	Rok			1581	1536	Rok	1581	Rok	
		1505	1510	1536			1499	1510	1536						
Liczba łanów mieszczzańskich		10												1581 -	Jawornik
Liczba łanów przedmieszczzańskich		9,5		27 rolni- ków			5	6			77				8,5 łąnu razem z Jawornikiem
Mieszczanie-rolnicy											67 kmieci				18 rolników
Komornicy					11					19		2	6		
Młyny	1		1	2					1	1	2				1
Koło foluszowe	1			1			1			1					
Koło słodowe	1														
Łażnia	1			1			1				1				
Rzemieślnicy					58					40		45	20		7
Jatki	piekarskie rzeźnicze szewskie			piekarskie rzeźnicze szewskie					piekarskie rzeźnicze szewskie		piekarskie rzeźnicze szewskie sukiennicze				kijak
Gorzelnicy					7					5		4	1		kilku
Piwowarzy					2							2			
Kupcy, kramarze, przekupnie					2							1			

poborowe i inne dane, że na tym terenie miast takich nie było. Dominowały w nich zajęcia rolniczo-hodowlane, a jedynym atrybutem ich miejskości były nie zawsze licznie obsyłane przez zamiejscowych kupców i handlarzy jarmarki czy targi tygodniowe oraz obecność kilkudziesięciu (Strzyżów), a niekiedy tylko kilkunastu rzemieślników i gdzieś tam jakiś handlarz lub przekupień.

122 Odbiegającym wyraźniej od modelu miasta rolniczego wśród badanych ośrodków miejskich był zapewne Strzyżów, najbardziej nasycony warsztatami rzemieślniczymi, ale i tu, jak świadczą księgi miejskie z końca XVI i początku XVII wieku, większość mieszczan żyła z rolnictwa i hodowli. W 1581 roku wykazano jednak w Strzyżowie 58 rzemieślników, 9 piwowarów i gorzelników, 11 komorników i 2 przekupniów, czyli w sumie 80 rodzin żyjących z zawodów pozarolniczych, przy 64 w Czudcu, 52 w Wielopolu, || 27 we Frysztaku i kilkunastu w Niebylcu¹⁴³. Są to wprawdzie dane niepełne i w najwyższym stopniu niedokładne, ale przedstawiają minimalny stan ludności pozarolniczej w wymienionych miastach. Przedstawiam to w tabeli, opracowanej na podstawie rejestrów poborowych, jedyne źródła przekrojowego dla badanych miast. Są to niestety dane urywkowe, nie obejmują w poszczególnych przekrojach chronologicznych wszystkich ośrodków miejskich i stąd, pomijając już znaną tendencyjność rejestrów poborowych, nie dają wystarczającej podstawy do porównania potencjału życia gospodarczego tych miast. Należy je traktować wyłącznie orientacyjnie, mając ciągle na uwadze fakt, że innych źródeł do zbadania struktury zawodowej omawianych miasteczek nie posiadamy (zob. tabela)¹⁴⁴.

Bardziej instruktywne dla porównania stanu zabudowy i zaludnienia w miastach nad środkowym Wisłokiem jest zestawienie szosu, jakkolwiek i tu rejestry poborowe zawierają dotkliwe luki (zob. tabelę 1)¹⁴⁵.

Z zestawienia szosu wynika bezsprzecznie, że największym ośrodkiem miejskim w tym rejonie był Strzyżów, potem Wielopole, wreszcie Czudec, zaś najsłabiej rozwiniętym i zaludnionym Frysztak. Niebylec natomiast nie osiągnął nawet minimalnego stopnia zurbanizowania i w wykazach szosu z XVI

¹⁴³ Mał. III, s. 267–269.

¹⁴⁴ Tabelę sporządzono na podstawie rejestrów poborowych cytowanych przy opisie poszczególnych miast w tej pracy.

¹⁴⁵ Tabelę zestawiono na podstawie AGAD ASK I, ks. pob. 7, k. 83; ks. pob. 10, k. 111; Mał. III, s. 265–269.

Tabela 2. Uszeregowanie miast według szosu

Miasto	Rok		
	1504	1510	1581
Strzyżów	30 grzywien	20 flor.	57 flor. i 18 gr.
Czudec	12 grzywien	3,5 grzywny	11 flor. i 6 gr.
Wielopole	–	–	36 flor. i 24 gr.
Frysztak	7 wiard.	3 grzywny	7 flor. i 10 gr.

stuleciu w ogóle nie figuruje. Na 16 miast powiatu pilzneńskiego w XVI wieku wysokość szosu plasuje Strzyżów na trzecim miejscu po Pilźnie (179 flor.) i Tarnowie (160 flor.), od których jednak był miastem znacznie mniejszym; Wielopole na miejscu piątym za Ropczycami (38 flor.), a Czudec na miejscu dziewiątym, jednakże przed Dębicą i Przeclawiem oraz Sędziszowem¹⁴⁶. Przyrównując Strzyżów i Wielopole do Pilzna i Tarnowa, gdzie mieszkało z górą po 2000 mieszczan bez ludności plebejskiej i ludności jurydyk, możemy stwierdzić, że zaludnienie tych miasteczek w 1581 roku przekraczało 500 mieszkańców, z tym, że w Strzyżowie mogło dochodzić nawet do tysiąca głów. Pod względem gospodarczym rolnicze miasteczka rejonu środkowego biegu Wisłoka łączyło również rozwinięte tkactwo, w tym zarówno || sukiennictwo (Strzyżów, Wielopole, Czudec) jak i płóciennictwo. Niedostatek źródeł uniemożliwia dokładniejszą charakterystykę tego rękodzielnictwa¹⁴⁷. Utrzymywały też, rzadko odnotowywane jednak w krakowskich rejestrach celnych, kontakty handlowe z Krakowem¹⁴⁸, a także, co poświadcza korespondencja tych miast lub ich właścicieli, z Bardiowem i z miastami słowackimi¹⁴⁹. W życiu kulturalnym natomiast, sądząc po liczbie studentów na uniwersytecie krakowskim, przodował Strzyżów, co było zgodne z jego pozycją gospodarczą i stopniem zaludnienia¹⁵⁰.

123

¹⁴⁶ Mał III, s. 265–269.

¹⁴⁷ Por. J. Wyrozumski, j.w., s. 45 i n.

¹⁴⁸ Por. J. Malecki, *Studia nad rynkiem*, s. 125, 127, 151, 157, 159, 189.

¹⁴⁹ APB, nr-y 944, 1964, 2531, 2541.

¹⁵⁰ *Miasta polskie*, j.w., t. II, s. 390. Por. też: A. Fastnacht, *Pochodzenie społeczne studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego diecezji przemyskiej w latach 1400–1642*. [w:] „Rocznik Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu”, t. V: 1957, s. 213 oraz s. 207.

MIASTA KRESU MUSZYŃSKIEGO W OKRESIE PRZEDROZBIOROWYM

Wstęp

Ogromny niedostatek materiału źródłowego do najdawniejszych dziejów miasteczek kresu muszyńskiego uniemożliwia zbadanie początków i pierwszych dziesięcioleci istnienia zarówno Miastka jak i Muszyny¹. Rekonstrukcja skomplikowanego procesu osadnictwa tego rejonu, rzuca nieco więcej światła na początki tych dwu osad miejskich². Najważniejsze dla naszego tematu

¹ Opracowanie to powstało przed dziesięciu laty, jako część przygotowywanej w Uniwersytecie Jagiellońskim monografii Muszyny i kresu muszyńskiego, obejmującej dzieje regionu od czasów najdawniejszych po współczesne. Do dzisiaj nie skompletowano jednak wszystkich zamówionych wówczas tekstów i, jak na razie, nie ma nadziei, że to rychło nastąpi. Z tych względów autor niniejszej pracy zdecydował się (aby nie ulegała dalszej dezaktualizacji) na jej opublikowanie na łamach czwartego zeszytu „Przemyskich Zapisków Historycznych”. Pragnę przy tym poinformować, że maszynopis niniejszego ujęcia przeczytał niegdyś ś.p. prof. dr Karol Buczek, któremu winien jestem wdzięczność ogromną nie tylko za powstałe przy lekturze tego artykułu uwagi krytyczne, lecz także za opiekę naukową przez szereg lat i zachętę do badań dziejów miast małopolskich.

² Pragnę przeprosić Czytelnika za pominięcie problematyki osadnictwa wiejskiego wokół Muszyny i Miastka (Tylicza), będącego ważnym tłem dla rozpatrywania dziejów obu ośrodków miejskich. Problematyką tą we wspomnianej monografii historycznej Muszyny i kresu muszyńskiego zajął się prof. dr Zbigniew Perzanowski, z którego pracą się zapoznałem. Nie mogę jednak przedstawiać nieopublikowanych wyników pracy cudzej, a nadto tekst niniejszy jest i tak znacznie obszerniejszy, niż te, które zamawiała Redakcja „Przemyskich Zapisków Historycznych”. Osadnictwem tego regionu i dziejami Muszyny i Miastka zajmowali się nadto: A. Rutkowska-Plachcińska, *Sądeckizna w XIII–XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 77 i in.; K. Dziwik, *Struktura i rozmieszczenie feudalnej*